

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Освітній рівень: Магістр

Освітня програма: «Сходознавство»

Спеціальність: 032 історія та археологія

**«ГАЗОВА ПОЛІТИКА» АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
(1993-2023 РР.)**

Кваліфікаційна робота студента/ки:
Бондар Валерії Ігорівни

(підпис здобувача освіти)

Науковий керівник:
к.і.н, доц. Купчик О. Р.

(підпис наукового керівника)

«Рекомендовано до захисту на ЕК»

Завідувач кафедри
д.і.н, проф. Машевський О. П.

(підпис завідувача кафедри)

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ..	10
1.1. Огляд історіографії дослідження	10
1.2. Аналіз джерельної бази дослідження.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНИЙ ГАЗ В ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	23
2.1. «Газовий сектор у паливно-енергетичному комплексі Азербайджану ..	23
2.2. Правове регулювання функціонування «газового сектору» азербайджанського ПЕК.....	31
РОЗДІЛ 3. ПРИРОДНИЙ ГАЗ У ВНУТРІШНІЙ І ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РУСПУБЛІКИ.....	42
3.1. Природний газ у забезпеченні паливно-енергетичних потреб Азербайджану	42
3.2. Природний газ в азербайджанському експорті.....	51
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	63
ДОДАТКИ.....	74

АНОТАЦІЯ

Бондар В. І. «Газова політика» Азербайджанської Республіки (1993-2023 рр.) – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Робота присвячена комплексному дослідженню історії розвитку газової сфери Азербайджану.

Досліджуються форми, методи, напрями і зміст «газової політики» Азербайджанської Республіки у 1993–2023 роках.

Надано та систематизовано джерельну базу та історіографію проблеми. Джерельний комплекс дослідження складають документи з офіційних сайтів владних органів та провідних гравців ринку Азербайджану, бази новинних ресурсів, міжнародних організацій та Інтернет-платформ, портал нормативних актів Азербайджану. Нами було використано праці, в яких висвітлювалася історія формування паливно-енергетичного комплексу, його розвитку.

Подано характеристику важливості газу як джерела енергії та його роль у забезпеченні потреб населення, промисловості, експорті та валютній стабільності Азербайджанської Республіки. Окреслено геополітичні наслідки експорту газу та енергетичних угод.

Розкрито, що енергетичний баланс країни зосереджений на викопному паливі, де наявні чотири основні газопроводи, які транспортують природний газ на різні енергетичні ринки, а також є два підземних сховища газу. Нині Азербайджан активно розбудовує газову інфраструктуру, включаючи газопроводи та підземні сховища.

Окреслено, що обслуговуванням внутрішніх користувачів здійснюється виробничим об'єднанням «Азерігаз» - компанія охоплює до 1,3 мільйона споживачів у різних частинах Азербайджану.

Зазначено, що газова промисловість в Азербайджані регулюється як внутрішнім законодавством, так і міжнародними договорами. Міжнародні договори та угоди, підписані від імені уряду Азербайджану, мають перевагу над місцевими законами.

Визначено, що стратегія диверсифікації маршрутів транзиту газу до Європи та зменшення залежності від постачань російського газу передбачає важливу роль Південного газового коридору, який є одним з ключових проєктів з експорту газу.

Наукова новизна дослідження обумовлена постановкою та розробкою актуальної теми, що комплексно не була предметом дослідження у вітчизняній історичній науці.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони краще допомагають зрозуміти основний зміст та напрями газової політики Азербайджану 1993-2023 рр .

Ключові слова: «газова політика», Азербайджанська Республіка, енергетика, енергетична політика.

SUMMARY

Bondar V. I. Policy of the Azerbaijan Republic on Gas in 1993–2023 – Manuscript copyright.

The work is devoted to a comprehensive study of the history of the development of the gas sector in Azerbaijan.

The forms, methods, directions and content of the "gas policy" of the Republic of Azerbaijan in 1993–2023 are studied.

The source base and historiography of the problem are provided and systematized. The source complex of the study consists of documents from the official websites of the authorities and leading market players of Azerbaijan, the database of news resources, international organizations and Internet platforms, the portal of regulatory acts of Azerbaijan. We used works that covered the history of the formation of the fuel and energy complex and its development.

The description of the importance of gas as a source of energy and its role in providing the needs of the population, industry, export and currency stability of the Republic of Azerbaijan is presented. The geopolitical consequences of gas exports and energy deals are outlined.

It was revealed that the country's energy balance is focused on fossil fuels, with four main pipelines transporting natural gas to various energy markets and two underground gas storage facilities. Currently, Azerbaijan is actively developing gas infrastructure, including gas pipelines and underground storage facilities.

It is outlined that the service of internal users is provided by the production association "Azerigaz" - the company covers up to 1.3 million consumers in different parts of Azerbaijan

It is noted that the gas industry in Azerbaijan is regulated both by domestic legislation and international treaties. International treaties and agreements signed on behalf of the Government of Azerbaijan take precedence over local laws.

It was determined that the strategy of diversifying gas transit routes to Europe and reducing dependence on Russian gas supplies assumes an important role for the Southern Gas Corridor, which is one of the key gas export projects.

The scientific novelty of the research is due to the formulation and development of an actual topic that was not comprehensively the subject of research in domestic historical science.

The practical significance of the research results is that they better help to understand the main content and directions of the gas policy of Azerbaijan 1993-2023.

Key words: «gas policy», Republic of Azerbaijan, energy, energy policy.

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Газ є одним з найважливіших джерел енергії у світі, і має велике значення для забезпечення потреб населення, промисловості, експорту та валютної стабільності країн.

Для населення газ є важливим джерелом енергії для опалення та приготування їжі. У промисловості газ використовується для генерації електроенергії та виробництва різноманітних продуктів, включаючи пластмаси, фарби та добрива. Більшість країн світу мають значну залежність від газу для економічного розвитку та промислового виробництва.

Газ також має велике значення для експорту, адже країни, які мають значні запаси газу, можуть експортувати його на зовнішні ринки та отримувати великі доходи з експорту.

Крім того, газ може бути використаний як валютний заставний засіб, тому що ціна на нього може значно коливатися. Країни, які експортують газ, можуть використовувати його як засіб зберігання валюти та забезпечення валютної стабільності.

Газ є важливим ресурсом для Азербайджану, який використовується для забезпечення потреб населення та промисловості. Добування та експорт газу стали важливим джерелом доходів для економіки країни.

Російсько-українська війна створила економічну перевагу для Азербайджану, оскільки це призвело до підвищення ціни на газ. У липні 2022 року, Азербайджан та Європейський Союз підписали нову енергетичну угоду, в якій передбачається подвоєння імпорту газу з Азербайджану до Європи. Ця угода є частиною зусиль ЄС зменшити свою залежність від Росії та шукати альтернативних постачальників газу. Для Азербайджану це створює можливість розвивати зв'язки з ЄС, спираючись на диверсифікацію відносин та пошук нових партнерств поза межами впливу Москви.

Метою такої угоди є збільшення поставок мінімум до 20 млрд кубометрів на рік до 2027 року. Крім того, ця угода створює довгострокові можливості для

Азербайджану задовольнити зростаючий попит ЄС на зелену енергію та зацікавити програмою відновлюваної енергетики країни. Тож завдяки російсько-українській війні політичні амбіції Азербайджану сьогодні покладаються на формування іміджу країни як життєздатної енергетичної альтернативи. У цьому контексті Азербайджан позиціонує себе як надійне та передбачуване джерело, яке переважить контроль Росії над європейськими поставками газу.

Позиція на ринку газу у світі нині зазнає змін через санкційну політику Західних країн у відповідь на широкомасштабну російську агресію. Це створює можливості для газової експансії Азербайджану до країн Європи. Тим більш розклад сил в регіоні змінюється через активну фази війни в Україні. Зміни, що відбуваються в світі зумовлюють чітку необхідність у проведенні наукового дослідження газової політики Азербайджану та її сучасного стану.

Об'єктом дослідження виступає історія розвитку газової сфери Азербайджану.

Предметом дослідження є основні форми, методи, напрями і зміст «газової політики» Азербайджанської Республіки у 1993–2023 роках.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити зміст і напрями газової політики Азербайджану в 1993–2023 рр.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язати **такі завдання:**

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- охарактеризувати газовий сектор ПЕК Азербайджану;
- розкрити правове регулювання функціонування «газового сектору» азербайджанського ПЕК;
- з'ясувати роль природного газу у забезпеченні паливно-енергетичних потреб Азербайджану;
- визначити місце природного газу в азербайджанському експорті

Методологічною основою магістерської роботи є проблемно-хронологічний метод дослідження, що дозволило розглянути «газову політику» в цілому та її окремих компонентах. У процесі написання роботи використовувались також аналітичний, порівняльний і ретроспективний методи

дослідження..

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1993–2023 роки. Нижня хронологічна межа пов'язана з початком президентства Гейдара Алієва (3 жовтня 1993 р.). Верхня межа обумовлена заявою президента І. Алієва про збільшення Азербайджаном постачання в 2023 році газу до ЄС до 20 млрд. кубометрів (3 травня 2023 р.).

Інформаційною базою дослідження стали літературні джерела, спеціальні монографічні й періодичні джерела, Інтернет-ресурси, Звіти та огляди міжнародних організацій, офіційні сайти та інші Інтернет-сайти, новинні ресурси тощо.

Практичне значення дослідження визначається тим, що отримані результати можуть бути використані студентами, вченими, аспірантами, докторантами для вивчення паливно-енергетичної політики Азербайджану.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел з 91 найменувань і додатків. В першому розділі роботи виконано огляд історіографії дослідження; у другому розділі досліджено роль природного газу в паливно-енергетичному комплексі Азербайджану; в третьому розділі проаналізовано внутрішню і зовнішню торгівлю газом Азербайджанської Республіки. Зміст кваліфікаційної роботи викладено на 77 сторінках друкованого тексту, включаючи 1 таблицю, 9 рисунків, 4 додатків.

Публікації. Результати роботи відображені у 1 публікації: Особливості «газової політики» Азербайджану (1993–2023 рр.) // Тюркологічні читання: науковий збірник / Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2023. – С. 36-42.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Огляд історіографії дослідження

Дослідження газової політики Азербайджану цікавили багатьох вчених, зважаючи на значний потенціал регіону у частині експорту газу та природні запаси сировини.

Аспекти дослідження, пов'язані з газовою політикою можна розділити на такі:

- 1) Добування та видобуток газу: дослідження запасів газу в Азербайджані, методи добування та транспортування газу, а також його обробку.
- 2) Внутрішнє використання газу: аналіз використання газу в межах країни для опалення та виробництва електроенергії.
- 3) Експорт газу: дослідження може включати аналіз міжнародного експорту газу та розвитку відповідної інфраструктури.
- 4) Газова дипломатія: оцінка міжнародних партнерств та іноземних інвестицій у газову галузь Азербайджану.
- 5) Правове та регуляторне середовище: розвиток законодавства та регуляторного середовища для газової галузі Азербайджану.
- 6) Економічні та соціальні наслідки газової політики: оцінка доходів від експорту та внутрішнього використання газу, а також вплив на суспільство та навколишнє середовище.

Після розробки родовищ газу, політика Азербайджану стала предметом дослідження російських науковців. У цих дослідженнях досліджувалась роль енергетичного фактора в зовнішній політиці Азербайджану, а також проблеми наростаючої конкуренції в Каспійському регіоні, можемо зазначити зокрема В. М. Муханова (2008 р.) [74], І. Г. Пашковську (2010 р.) [75] та Е. Т. Мехідієва (2016 р.) [2].

Так, С. Жильцова, Д. Слісовський, Н. Шуленіна, Є. Бажанов (2017 р.) зазначають, що на початку XXI століття енергетична політика Азербайджану

зазнала серйозних змін. Почавши свій розвиток як нафтова держава, Азербайджан зосередився на розробці газових родовищ, які були відкриті в ході розробки нафтових родовищ. Доведені запаси газу та обсяги його видобутку дозволили Баку планувати збільшення експорту на зовнішні ринки. В останні роки, Азербайджан проводить енергетичну політику, спрямовану на збереження своєї ролі експортера нафтових ресурсів до європейських країн. Розширення співпраці з Туреччиною сприяє розв'язанню цього питання. Співробітництво між Азербайджаном і Туреччиною дозволило почати реалізацію нових проєктів газопроводів, будівництво яких дозволить збільшити обсяги постачання азербайджанського природного газу на зовнішні ринки [91].

У російських дослідженнях ці теми залишалися актуальними до 2022 року. Проте в 2022 році російські дослідники перенесли свою увагу на новий етап геополітичної боротьби за енергоресурси Каспійського регіону, пов'язуючи її з російсько-українською війною, яку називають «українською кризою». Зокрема, С. О. Прітчин відзначає, що країни Європи, у своєму прагненні зменшити залежність від постачання природного газу з Росії, активізували пошук нових постачальників та дипломатичну діяльність в країнах Каспійського регіону, сподіваючись на зниження залежності від російського експорту шляхом отримання поставок з регіону.

Пасивність країн Європейського союзу у питанні інвестицій у видобувні та транспортні енергетичні проєкти, відсутність готовності до відмови від політичних принципів щодо Туркменістану та Ірану не дозволяють Брюсселю розраховувати на те, щоб Каспій на сучасному етапі зміг стати альтернативою Росії у питанні постачання природного газу [76]. Тож, газова політика Азербайджану та її вектор на інтеграцію із ЄС тепер розглядається у контексті Каспійського питання без географічного акцентування на Азербайджані.

На геополітику в Закавказзі вплинуло декілька регіональних подій, які в кінцевому підсумку вплинули на тристоронні ірансько-азербайджансько-турецькі відносини в контексті транспортування енергії до Нахічеванської Автономної Республіки [73].

В дослідження українських науковців газова політика Азербайджану спочатку розглядалася у частині розвитку нафтогазової промисловості [68]. В останні роки досліджувалися успішність пострадянського розвитку та трансформаційних перетворень (А. Кудряченко та В. Солощенко [70; 71]. Із 2022 року українські дослідження газу політику Азербайджану розглядали у контексті позиції країни у російсько-української війни, зокрема П. Т. Мустафазаде [73], та у контексті посилення експорту до Європи (А. Жарікова [1])

Дослідження газової політики в азербайджанських наукових колах розпочався із 2000-х років. На початку століття науковців цікавили управління газовими родовищами у контексті ефективного керування нафтогазовою промисловістю [79]. Далі дослідження були зосереджені на розвитку інфраструктури та інноваційних напрямів її розвитку [86].

Численні азербайджанські дослідження зосереджувалися на внутрішніх аспектах газової політики. Так, азербайджанські журналісти з'ясували, що азербайджанський газ економиться для населення та експортується. Газ продається населенню приблизно із рентабельністю в 400%. Якщо видобуток 1000 кубометрів газу коштує SOCAR 27 манатів, то населенню його продають за 100 манатів. Тобто продаж газу населенню вважається прибутковим бізнесом. За допомогою розрахунків доведено, що для безперебійного газопостачання населення країни необхідно 1,4 млрд кубометрів газу на рік. Лише 6 відсотків газу, що видобувається протягом року, достатньо для того, щоб навіть віддалені села Азербайджану безперебійно вдосталь використовували газ. Проте не лише у віддалених селах, а й у селищах столиці, як тільки трохи похолодає, газ подають під низьким тиском і з перебоями. SOCAR економить газ, який має постачати населенню, і продає його за кордон дорожче. Поза тим, населення Грузії безперервно забезпечується газом коштом азербайджанського газу [8]. Протягом 2009-2015 років дослідження зосередилися на пошуках стратегічних напрямів розвитку зовнішньоекономічного потенціалу газової індустрії [32; 33; 68].

В останні роки більшість повідомлень про газову політику подані офіційними особами, через авторитарний тип управління незалежних досліджень газової політики Азербайджану науковцями не здійснюються. У 2022 році більшість офіційних повідомлень стосовно перспектив розвитку газової індустрії країни стосувалися посилення експорту до ЄС та Туреччини [61].

У 2022 році у турецьких дослідженнях присутній аналіз перспектив побудови нового газогону для збільшення пропускної здатності імпорту та транзиту газу з Азербайджану [59] та проблематику Ідгір-Нахічеванського трубопроводу [56].

Також досліджуються перспективи розвитку співпраці із ЄС та роль Туреччини. Так, за визначенням Е. Карагол трансанатолійський газопровід (TANAP), Південно-Кавказький газопровід (SCP) і Трансадриатичний газопровід (TAP) є найважливішими ланками Південного газового коридору, який стоїть на порядку денному. Метою Південного газового коридору є транспортування ресурсів природного газу з Каспійського моря до Туреччини та на європейські ринки через Туреччину. За допомогою цього коридору, окрім безпеки постачання природного газу до європейських країн, буде забезпечена ресурсна та країнова диверсифікація. TANAP є найважливішою ниткою Південного газового коридору, який транспортуватиме природний газ до європейських країн через Туреччину. Завдяки природному газу, що постачається з TANAP, Туреччина відіграє вирішальну роль насамперед у забезпеченні безпеки постачання природного газу для себе та європейських країн. Потужність TANAP, яка є найважливішою ниткою Південного газового коридору, запланована на рівні 16 млрд кубометрів на рік на першому етапі та 31 млрд кубометрів на фіналі. За допомогою Трансадриатичного газопроводу (TAP), який є європейською частиною TANAP, природний газ з Азербайджану транспортуватиметься до Греції через Туреччину, до Адриатичного моря та Італії через Албанію, а з Італії до інших європейських країн. Очікується, що 10 мільярдів кубометрів природного газу на рік, спочатку запланованих для TAP, пізніше будуть збільшені до 20 мільярдів кубометрів природного газу. У разі поглиблення

газової кризи між Росією та Європою, тобто у разі зростання потреби європейських країн у Південному газовому коридорі, транспортування газових ресурсів Каспійського моря на європейські ринки може прискоритися. З цієї причини очікується, що TANAP і TAP, які формують Південний газовий коридор, забезпечать безпеку енергопостачання Туреччини та Європи, наблизить країни на цих лініях одна до одної та посилять співпрацю між країнами. Збільшення ролі цього коридору в безпеці енергопостачання також посилить прагнення Туреччини стати енергетичним центром у регіоні [38].

Тож, Туреччину цікавить газова політика Азербайджану з огляду на можливість досягти лідерства в регіоні та у транзиті експортного газу до країн Європи.

Необхідно відзначити, що перспективи Туреччини як газового хабу досліджувалися ще у 2015 році в експертизах компанії Ботас, яка брала участь TANAP [6]. Разом з тим відбувалися дослідження можливості газової промисловості Азербайджану [80].

На початку століття в англомовному полі газова політика Азербайджану досліджувалася з огляду на можливість та спроможності зовнішньої політики зовнішньої пострадянської країни. Так, П. Іпек (2009 р.) зазначає, що зовнішня політика Азербайджану демонструє взаємозв'язок між процесом розвитку нафти та регіональними конфліктами на початку періоду після здобуття незалежності, які посилили західну орієнтацію зовнішньої політики країни. Стверджується, що в стратегічних цілях Азербайджану продовжує переважати геополітика. Однак нові виклики в рамках формування енергетичної безпеки, яка виходить за рамки поживлення геополітичного суперництва та надзвичайного занепокоєння щодо забезпечення безпеки енергопостачання, ставлять зовнішню політику Азербайджану на роздоріжжя та вимагають нового трансатлантичного партнерства для сприяння безпеці людей та управління ризик, пов'язаний з непередбачуваним політичним середовищем Каспійського регіону [84].

Надалі дослідження зосереджувалися на становищі Азербайджану між зонами впливу Росії, Туреччини та Європейських країн. Так, С. Рандитабх

зазначає, що багато країн змінили свою зовнішню політику в бік стратегії економізації, тобто надання особливого значення економічним пріоритетам та інструментам у зовнішній політиці, як у випадку невеликої держави Азербайджан, яка межує з великими сусідами та перебуває під впливом ще більших держав. До здобуття Азербайджаном незалежності такі регіональні держави, як Росія, Туреччина та Іран, були активними, а після здобуття незалежності США та ЄС додали конкуренцію за багаті ресурси нафти та природного газу в Каспійському регіоні. Усі ці країни створили зовнішній тиск і вплив на Азербайджан, перетворивши кавказький регіон на нове ігрове поле «Гри великих держав» [88].

С. Азаков розглядав газову політику Азербайджану як пріоритетний напрямок впливу для ЄС. Так, попри весь прогрес, пов'язаний з використанням відновлюваних джерел енергії, загальновідомо, що викопне паливо залишатиметься домінантним у коротко- та середньостроковій перспективі. В цей час викопне паливо виробляється понад трьох чвертей світового балансу електроенергії, і в наступне десятиліття рівень їх використання, ймовірно, залишиться таким же. Серед них є сира нафта та природний газ як широко використовувані та продані у всьому світі енергетичні ресурси, запаси яких розподілені нерівномірно, значною мірою відповідають за енергетичну безпеку у світі. Тому відносини між Європейським Союзом, одним із найбільших споживачів нафти й газу, та Азербайджаном, постачальником енергії, який знаходиться зовсім недалеко від ЄС, привертають особливу увагу багатьох політиків і творців громадської думки в Європі. Південний газовий коридор, церемонія запуску першого етапу якого відбулася 29 травня 1918 року в Баку, є одним із пріоритетних проектів для ЄС і передбачає транспортування 10 мільярдів кубометрів азербайджанського газу з Каспійського регіону через Грузію та Туреччину. до Європи до 2020 року стане першою реальною диверсифікацією газу, що надходить зі Сходу. У тому періоду науковці активно обговорювали основні проблеми, можливості та перешкоди для енергетичного співробітництва ЄС та Азербайджану, а також розглядали погляди на розвиток

їхніх принципів енергетичної політики в найближчому майбутньому [82]. У 2022 році ці дослідження знайшли практичне використання і продовжилися у напрямку співпраці ЄС та Азербайджану у газовому питанні.

Отже, можемо виділити 4 основні етапи розвитку досліджень газової політики Азербайджану

1993-2000 рр. – залежність від імпорту газу із Росії;

2000-2010 рр. – розбудова газової інфраструктури, проблематика Каспійського регіону;

2010-2015 рр. – розбудова стратегії розвитку газового сектору;

2015-2018 рр. – передумов та можливості співпраці із ЄС;

2018-2021 рр. – перспективи розвитку співпраці із Туреччиною та ЄС;

2022 рр. – санкції на Росію, перспективи розширення співпраці Азербайджану і ЄС.

Таким чином, дослідження газової політики Азербайджану перебувало у контексті геополітичних напрямів країни від залежності від російських енергоносіїв до перспектив розширення інтеграції із ЄС на енергетичному ринку та співпраці із Туреччиною.

1.2. Аналіз джерельної бази дослідження

Джерельна база дослідження сформована із багатьох джерел вітчизняних та закордонних дослідників, в працях яких досліджувалася історія формування паливно-енергетичного комплексу, його розвиток. Серед вітчизняних дослідників необхідно зазначити ґрунтовне дослідження авторів Кудряченко А.І. та Солошенко В.В., які проаналізували тридцятирічну практику розвитку Азербайджанської Республіки. На думку авторів, нафтогазовий сектор став локомотивом розвитку інших сфер економіки. Завдяки ефективній економічній політиці була досягнута макроекономічна стабільність, закладена основа сталого економічного зростання, досягнуті високі результати у сфері поліпшення рівня життя населення. Основними напрямками економічної політики того часу були: створення сприятливих умов та можливостей для розширення підприємництва,

подальше поліпшення інвестиційної привабливості та бізнес-середовища, а також розвиток нафтового сектора. Нафтогазові запаси вивели Азербайджан в лідери серед країн СНД щодо залучення прямих іноземних інвестицій [69, с. 163-166].

Мустафазаде П. Т. дослідив основні пріоритети зовнішньої політики Азербайджану в каспійському регіоні та підсумував, що наявність нафти та газу, а також транспортний потенціал Азербайджану вплинули на побудову зовнішньополітичного курсу держави. Реалізація стратегічно важливих проєктів в Каспійському регіоні за ініціативою Азербайджану посилюють регіональний та міжнародний статус держави. Автором зазначено, що багатовекторна та збалансована зовнішня політика Азербайджану сприяє подоланню зовнішніх загроз та можливих конфліктів з різними центрами сили [72]. Крім того, проєкт Азербайджану «Південний газовий коридор» зменшить залежність європейських держав від російського газу [73].

На думку Ткачено І.В., наявність багатих покладів нафти й газу стала для Азербайджану своєрідним джекпотом, який дозволив не надто багатій і досить архаїчній за соціальною структурою країні після здобуття незалежності й перепитій 90-х років ХХ ст., отримати реальний шанс на модернізацію суспільно-політичного устрою та соціально-економічної сфери [77].

Серед закордонних дослідників основу джерельної бази склали роботи наступних науковців:

- Радежич Р. [51] – дослідження наслідків меморандуму про подвоєння експорту азербайджанського газу до блоку;
- Азаков С.І. [81] –попри весь прогрес, пов'язаний з використанням відновлюваних джерел енергії, автор зазначає, що викопне паливо залишатиметься домінантним у коротко- та середньостроковій перспективі. Нині викопне паливо виробляється більше понад трьох чвертей світового балансу електроенергії, і в наступне десятиліття рівень їх використання, ймовірно, залишиться таким же. Серед них є сира нафта та природний газ як широко використовувані та продані у всьому світі енергетичні ресурси, запаси яких

розподілені нерівномірно, значною мірою відповідають за енергетичну безпеку у світі. Тому відносини між Європейським Союзом, одним із найбільших споживачів нафти й газу, та Азербайджаном, постачальником енергії, який знаходиться зовсім недалеко від ЄС, привертають особливу увагу багатьох політиків і творців громадської думки в Європі. Південний газовий коридор, церемонія запуску першого етапу якого відбулася 29 травня 1918 року в Баку, є одним із пріоритетних проєктів для ЄС і передбачає транспортування 10 мільярдів кубометрів азербайджанського газу з Каспійського регіону через Грузію та Туреччину. до Європи до 2020 року стане першою реальною диверсифікацією газу, що надходить зі Сходу;

- Пірані С. [87] – зазначає, що нині Азербайджан є єдиною прикаспійською країною, яка може постачати природний газ до Європи через SGC з чинною інфраструктурою;

- Рзаєва Ж. [89] – стверджує, що, крім того, реалізація поточних і перспективних проєктів, таких як Шах Деніз 2 і Шах Деніз 3, значно збільшить експортні потужності Азербайджану щодо природного газу;

- Моррісон К. [85] та Насанов Ф. [83] – обговорює роль Азербайджану та SGC в енергетичній безпеці ЄС;

- Караний Д. [39] та Сарторі Н. [90] – оцінили роль Азербайджану у диверсифікації енергетичної безпеки ЄС та інші.

У дослідженні для збору інформації використовувалися офіційні сайти владних органів та провідних гравців ринку Азербайджану, серед яких необхідно відзначити:

- урядовий портал [27];
- офіційний сайт Президента Азербайджану [5];
- офіційний сайт Міністерства енергетики Азербайджану [63];
- офіційний сайт Кабінету міністрів Азербайджану [24];
- офіційний сайт асоціації Агентства з регулювання енергетики Azerenergy [29];

- офіційний сайт державної нафтової компанії Азербайджанської Республіки (SOCAR) [57];
- офіційний сайт енергетичної компанії Azerishiq [30];
- офіційний сайт енергетичної компанії Azeristiliktejhizat [31];
- офіційний сайт тарифної ради Азербайджану [25];
- офіційний сайт міністерства екології та природних ресурсів [23];
- офіційний сайт Державного агентства із альтернативних і відновлюваних джерел енергії (SAARES) [26] та інших.

Адміністрація президента, Кабінет Міністрів і Міністерство енергетики є основними державними установами, залученими в енергетичному секторі, тоді як Державна нафтова компанія Азербайджанської Республіки (SOCAR), Azerenergy (Azerenerji азербайджанською мовою) – це державні компанії та установи, які працюють на газовому ринку. Azerishiq і Azeristiliktejhizat є основними державними енергетичними компаніями.

Виконавчу владу в Азербайджанській Республіці здійснює президент Азербайджанської Республіки, який формує Кабінет міністрів для організації роботи органів виконавчої влади. Кабінет міністрів є вищим виконавчим органом, підзвітним безпосередньо президенту. Міністерство енергетики є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за реалізацію державної політики та різноманітних нормативно-правових актів, наказів і розпоряджень, виданих урядом для енергетичного сектору. Колегія міністерства, затверджена Кабінетом Міністрів, має повноваження видавати накази в межах своєї компетенції, тобто у більшості сфер в енергетичному секторі, за винятком регулювання тарифів, яке знаходиться у віданні регулятора енергетики, Ради з питань тарифів (цін).

Тарифна (цінова) рада є колегіальним органом виконавчої влади, що здійснює державне регулювання тарифів, плати за послуги та зборів («цін»), щодо яких застосовується державне регулювання. Його створення було підтверджено Указом № 341 від грудня 2005 року, Положенням про тарифну (цінову) Раду Азербайджанської Республіки, для виконання вимог Указу № 242 «Про посилення антиінфляційних заходів в Азербайджанській Республіці» від

травня 2005 року (Пункт 4.2). Головою Ради з питань тарифів (цін) є Міністр економіки, а членами ради є заступники Міністрів фінансів, податків, юстиції, енергетики, транспорту, зв'язку та інформаційних технологій, сільського господарства, охорони здоров'я, освіти, праці та соціального захисту населення [25].

У 2017 році президент Азербайджану підписав указ про створення Агентства з регулювання енергетики при Міністерстві енергетики. Агентство здійснює регулювання взаємовідносин між виробниками, операторами та дистриб'юторами систем передачі та постачальниками, а також споживачами у сфері постачання електроенергії, тепла та газу. Основними напрямками діяльності агентства є державний нагляд за контролем якості, аналізом та запровадженням стимулів для залучення інвестицій.

Міністерство екології та природних ресурсів є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; організовує ефективне використання природних ресурсів та їх відновлення. Міністерство забезпечує екологічну безпеку, вживаючи заходів для запобігання будь-якої можливої шкоди природним екологічним системам від господарської чи іншої діяльності [23].

Державне агентство з альтернативних і відновлюваних джерел енергії (SAARES) було створено президентським указом від 16 липня 2009 року, і згодом йому було доручено сприяти розвитку відновлюваних джерел енергії в країні та пов'язаних проєктів. Указом Президента України від 14 січня 2019 року № 464 статус агентства змінено, згідно з яким воно ввійшло до складу Міненерго, до якого частково передано діяльність агентства [26].

Щодо вивчення історичного розвитку паливно-енергетичного комплексу Азербайджану, то використовувалися бази:

- періодичного видання ВВС (профіль країни [10] та хронологічний перебіг її розвитку[17]);
- профайл країни на платформі Nationsonline ;
- профайл країни у електронній базі ООН;

- дані Азійського регіонального інтеграційного центру [19], де представлено зведену статистику, економічні, соціальні та екологічні показники;
- аналітичні дані центру Moody [9];
- аналітичні дані центру Economist Intelligence [18];
- дані бюро статистики Азербайджану;
- огляди та моніторинг країни від Світового банку [21];
- огляди країни та її профайлу Міжнародного валютного фонду;
- інформація про Азербайджан із CIA-The World Factbook – портал Всесвітньої Книги фактів [20];
- Human Rights Defenders – Звіт по Азербайджан за 2021 рік та репортажі дослідників і журналістів;
- Звіти групи ООН по Азербайджану;
- Портал воєнних досліджень Defence Express;
- Глобальний трекер конфліктів;
- Аналітичний центр Politico [51];
- дослідження Фонду Карнегі;
- портал політичної аналітики Insight Turkey;
- портал історичної аналітики HISTORY.COM;
- аналітика правозахисної організації Amnesty International;
- портал стратегічних досліджень Al Sharq. Strategic research;
- світове енергетичне агентство [12].

Для огляду інструментів газової політики Азербайджану серед інших застосовувалися новинні ресурси, серед яких необхідно виокремити:

- Al Jazeera – Міжнародний новинний портал;
- новинний портал Atalayar;
- новинний портал DW;
- новинний портал NPR;
- новинний портал Huffington Post;
- новинний портал The Guardian [47] тощо.

Важливим джерелом дослідження став портал нормативних актів Азербайджана [4], у якому зібрані чинні нормативні акти, якими регулюється енергетичний сектор.

У частині визначення нормативного регулювання використані бази Міністерства енергетики Азербайджанської республіки:

- 1) база даних міждержавних угод [7].
- 2) база даних нормативних документів, за допомогою яких відбувається регулювання газового сектору [46].

Отже, вище перелічено найбільш важливі джерела, які стали основою для виконання дослідження та написання кваліфікаційної роботи. Джерельна база в основному - офіційна статистика виробництва, експорту та імпорту нафти, газу та інших видів енергії; законодавство та регулювальні акти, які регулюють діяльність енергетичного сектору Азербайджану; звіти та презентації наукових досліджень та аналітичних оглядів про енергетичний сектор Азербайджану, які підготовлені науковими установами, дослідницькими центрами та експертними організаціями; інтерв'ю з експертами, фахівцями та представниками бізнесу, які працюють у сфері енергетики в Азербайджані; матеріали засобів масової інформації, таких як газети, журнали, телебачення та інтернет-видання; документи та звіти міжнародних організацій, які займаються енергетикою та джерела інформації про структуру та організацію енергетичного сектору Азербайджану, такі як офіційні веб-сайти енергетичних компаній, профільні організації та інші.

РОЗДІЛ 2

ПРИРОДНИЙ ГАЗ В ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

2.1. «Газовий сектор у паливно-енергетичному комплексі Азербайджану»

Азербайджан багатий на нафту і природний газ. На кінець 2017 року її запаси нафти в 7 мільярдів барелів (1 млн тонн) становили 0,4% світових запасів, згідно зі статистичним оглядом світової енергетики за червень 2018 року. Нафта видобувається як на суші, так і на шельфі Каспійського моря, причому видобуток на шельфі становить близько однієї чверті від загального обсягу [12].

Родовище Азери-Чираг-Глибоководне Гюнешлі (АЧГ), розташоване приблизно в 100 км на схід від Баку, є найбільшим родовищем нафти в азербайджанському секторі Каспійського басейну. Відкрите на початку 1970-х років, коли Азербайджан був частиною Радянського Союзу, він складається з серії окремих горизонтів колекторів, розташованих на глибині від 2000 метрів до 3500 метрів під дном Каспійського моря. Цей контракт було підписано в Баку у вересні 1994 року урядом Азербайджану та консорціумом з 11 іноземних нафтових компаній. За оцінками, розвідані запаси природного газу в Азербайджані становлять 1,3 трильйона кубічних метрів, і, за даними оператора, газове родовище Шах-Деніз є одним із найбільших у світі з обсягом понад 1000 млрд кубометрів. Попри те, що Азербайджан займає не таку значну позицію в світовому газовому обсязі, як у нафтовому, видобуток газу, як очікується, продовжуватиме робити значний внесок в економіку в найближчі десятиліття [12].

Енергетичний баланс країни значною мірою зосереджений на викопному паливі, причому на нафту та газ припадає понад 98% загального обсягу постачання. Хоча безпека постачання не викликає занепокоєння, сильна залежність від викопного палива підвищує викиди парникових газів і наражає країну на ризики коливання цін на паливо. Крім того, попри те, що застарілі

мережі природного газу було значно модернізовано за допомогою нових компресорних станцій та допоміжної інфраструктури, втрати системи розподілу та якість газопостачання залишаються проблемами. У виробництві електроенергії переважає природний газ (90%), тоді як великі ГЕС виробляють 8%. Безпека електропостачання покращилася протягом 2007–2017 років завдяки модернізації системи генерації та зміцненню мережі електропередач із заходу на схід; додаткові газові генерувальні потужності зменшили частоту дефіциту електроенергії, а проекти гідроенергетики також зробили дефіцит менш поширеним. Оскільки доходи, пов'язані з ресурсами, сприяли зростанню середнього класу, попит на електроенергію зріс, що робить необхідним подальше збільшення потужностей [12].

Державна стратегія використання альтернативних і відновлюваних джерел енергії в Азербайджані на 2012-2020 роки забезпечила ключові напрямки виробництва електроенергії та тепла з відновлюваних джерел [4]. На сьогодні основна увага у сфері відновлюваної енергетики була зосереджена на малих гідроенергетиках та вітрових електростанціях, з більш ніж 300 мегаватами (МВт) нових потужностей відновлюваних джерел енергії, які плануються або розробляються. Відповідно до Стратегічної дорожньої карти від 2016 року [27], уряд планував диверсифікувати енергетичний портфель країни та створити додатково 420 МВт відновлюваних генерувальних потужностей, з яких 350 МВт вітрових, 50 МВт сонячних і 20 МВт біомасових.

Поряд з нафтогазовим сектором, електроенергетика відіграє провідну роль у соціально-економічному розвитку Азербайджану. Великі інвестиції у виробництво та передачу електроенергії з 2009 року призвели до значного покращення якості електропостачання. Зараз вироблення електроенергії достатньо для забезпечення внутрішніх потреб, а енергосистема здатна забезпечувати електроенергією прийнятної якості практично все населення. Азербайджан має загальну встановлену потужність понад 7,5 гігават (ГВт): 6,5 ГВт нафтової та газової генерації та 1,1 ГВт гідроенергетики. Крім того, в країні є невелика кількість вітрової, сонячної та інших відновлюваних джерел енергії.

Інвестиції в нові газові генеруючі потужності в секторі електроенергетики були значними: з 2005 року потужність зросла приблизно на 2 ГВт. У 2013 році була введена в експлуатацію електростанція Janub потужністю 780 МВт у Ширвані [12].

За даними Міністерства енергетики Азербайджану нині функціонує чотири основні газопроводи, які транспортують природний газ, видобутий в Азербайджані, на енергетичні ринки різних сусідніх регіонів (Додаток Б):

1) Трубопровід Хаджигабул-Астара (Іран). Цей газопровід загальною протяжністю 210 км був введений в експлуатацію в 1970 році і використовувався для постачання газу з Ірану в колишній СРСР. У 2006 році почалися операції зі зміни напрямків постачання, так що тепер Азербайджан експортує газ до Ірану по цьому ж трубопроводу. Іран, своєю чергою, постачає газ до Нахічеванської автономної республіки;

2) Трубопровід Хаджигабул-Газах-Сагурамо (Грузія). Магістральний газопровід Хаджигабул-Газах-Сагурамо був побудований в 1978 році і діяв до 1988 року. Після розпаду СРСР цей трубопровід багато років не використовувався. Після ремонту та реставрації знову введено в експлуатацію у 2006 році. Газопровід потужністю 8,7 млрд кубометрів на рік експортує близько 1300 млн кубометрів газу на рік з Азербайджану до Грузії. Довжина трубопроводу становить 478,4 км, з яких 378,4 км проходять по території Азербайджану. Операторами магістрального газопроводу Хаджигабул-Газах-Сагурамо є SOCAR і Грузинська газотранспортна компанія;

3) Гаджигабул-Ширвановка-Моздок (Росія). З 1983 року цей трубопровід використовувався для транспортування газу з Росії до Азербайджану. З 2007 року, після збільшення обсягів видобутого Азербайджаном газу (понад національний попит), цей трубопровід не використовувався інтенсивно. Відповідно до домовленостей про експорт певних обсягів газу, видобутого в Азербайджані, до Росії в 2010-2014 роках, магістральний трубопровід Гаджигабул-Моздок використовувався для експорту газу в зворотному напрямку. Пропускна здатність газопроводу становить 10 млрд кубометрів на рік. Його

довжина становить 680 км, з яких 200 км припадає на територію Азербайджану. Операторами цього трубопроводу є SOCAR і «Газпром» (Росія);

4) Трубопровід Баку-Тбілісі-Ерзурум (Грузія і Туреччина). Це Південно-Кавказький трубопровід. Після відкриття газоконденсатного родовища Шах Деніз у 1999 році акціонери консорціуму Шах Деніз прийняли рішення про будівництво нового магістрального трубопроводу для транспортування природного газу на турецький ринок через Баку, Тбілісі та Ерзурум (ВТЕ). Щоб організувати та керувати будівництвом магістрального трубопроводу вздовж маршруту ВТЕ, консорціум «Шах Деніз» у 2003 році створив проєкт Південно-Кавказького трубопроводу (SCP) і заснував компанію з такою ж назвою. Південно-Кавказький трубопровід був встановлений паралельно нафтопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан (BTC). Перший експортований газ було закачано в березні 2007 року в рамках першої фази проєкту Шах Деніз, який стартував у 2006 році. Південно-Кавказький трубопровід має потужність 7,4 млрд кубометрів (з можливістю розширення до 23 млрд кубометрів). Це 980 км, з яких 443 км припадає на Азербайджан, 248 км на Грузію і 289 км на Туреччину. Операторами трубопроводу є SOCAR, BP і BOTAS [37].

Шах Деніз I виробляє близько 9 млрд кубометрів на рік (Додаток В). Шах Деніз II розпочав видобуток у середині 2018 року, очікується, що обсяги зростуть до 16 млрд кубометрів на рік. Шах Деніз II і трубопровід SCP є ключовими частинами інфраструктурного проєкту Південного газового коридору для постачання каспійського газу в ЄС. Іншими частинами є Трансанатолійський трубопровід (TANAP), що проходить через Туреччину в Грецію, і Трансадриатичний трубопровід (TAP) з Греції через Албанію в Італію. TANAP було офіційно запущено в Інтернет у Туреччині в червні 2018 року, а TAP очікується введення в експлуатацію. TANAP має потенціал для розширення до 24-31 млрд кубометрів на рік, тоді як TAP матиме початкову потужність 10 млрд кубометрів на рік. Південний газовий коридор є спільним проєктом кількох великих міжнародних компаній, у тому числі SOCAR [12].

Частки компаній у проєкті «Шах Деніз» представлено на рис. 2.1.

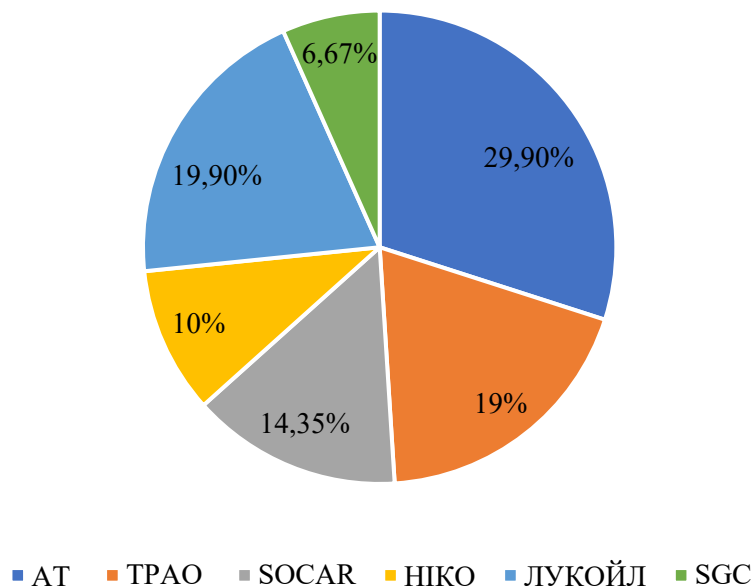

Рис. 2.1. Частки компаній у проєкті «Шах Деніз»

Джерело: складено автором за [64].

Метою «Південного газового коридору» є забезпечення розробки другої черги газоконденсатного родовища Шах-Деніз і, в першу чергу, експорт природного газу до Туреччини, а потім і Південної Європи через протяжні Південно-Кавказький газопровід TANAP і TAP (Додаток Г). Другий етап повномасштабного розвитку проєкту Шах-Деніз – проєкт Шах-Деніз Stage 2, який є гігантським проєктом для доставки азербайджанського газу в Європу, в якому Туреччина постачатиме газ на європейські ринки через Південний газовий коридор, покращуючи енергетичну безпеку [65].

Основними елементами проєкту «Південний газовий коридор» є:

- 1) Повномасштабна розробка газоконденсатного родовища «Шах Деніз»;
- 2) Розширення Південно-Кавказького трубопроводу (SCPX) [65].

У 2011 році ЄС і Азербайджан підписали Спільну декларацію про підтримку розвитку прямих газових маршрутів з Каспію до Європи. Спільна декларація разом із міжурядовими угодами щодо TANAP і TAP проклали шлях до довгострокових контрактів з продажу газу. 27 червня 2012 року президент Азербайджанської Республіки Ільхам Алієв і прем'єр-міністр Туреччини Реджеп

Таїп Ердоган підписали угоду про TANAP. 20 вересня 2014 року було закладено основу Південного газового коридору. 17 березня 2015 року в Карсі (Туреччина) відбулася церемонія закладки першого каменю для TANAP і розпочалося будівництво трубопроводу. Церемонія закладення першого каменю ТАР відбулася 17 травня 2016 року в Салоніках, Греція, і почалося будівництво газопроводу. 29 травня 2018 року в Баку відбулося урочисте відкриття Південного газового коридору, а також Трансанатолійського газопроводу (TANAP), важлива частина цього коридору, була урочисто відкрита в Ескішехірі 12 червня. 30 червня 2018 року перший комерційний газ був транспортований до Туреччини через Трансанатолійський (TANAP) трубопровід. 30 листопада 2019 року відбулася церемонія відкриття частини газопроводу TANAP, що з'єднує Європу. Постачання азербайджанського природного газу на європейський ринок через ТАР почалися 31 грудня 2020 року. Загальна вартість Південного газового коридору становить 40 мільярдів доларів [65].

Власне «Шах Деніз Етап 2» – це гігантський проєкт, який видобуватиме ще 16 мільярдів кубометрів (млрд кубометрів) газу на додаток до 10 млрд кубометрів газу, що видобувається проєктом «Шах Деніз Етап 1» на рік. Газ Шах Деніз підніметься на 2500 метрів у висоту і опуститься на 800 метрів по дну моря, переносячись вздовж 3500 км. Даний проєкт включає наступні роботи:

- встановлення двох морських платформ, з'єднаних мостом;
- буріння 26 газовидобувних свердловин двома напівзаглибними установками;
- прокладка 500 км підводних трубопроводів, які з'єднують підводні свердловини та береговий термінал;
- модернізація посудин установки;
- розширення Сангачальського терміналу для нових газопереробних і компресорних потужностей [65].

Початкові балансові запаси газу і конденсату: понад 1 трлн кубометрів і більше 2 млрд барелів конденсату [65].

Щодо розширення проєкту Південно-Кавказького газопроводу (SCPX), то основні техніко-економічні показники проєкту:

- Запуск SCPX: 2006;

- Довжина трубопроводу SCPX: 691 км в цілому, 443 км в Азербайджані, 248 км в Грузії;

- Довжина трубопроводу SCPX: 424 км в Азербайджані, 63 км в Грузії та 2 км в з'єднанні TANAP;

- Пропускна спроможність: 7,4 млрд кубометрів на рік. У результаті розширення пропускна спроможність трубопроводу становить 16 млрд кубометрів на рік. Річна пропускна спроможність може бути збільшена до 31 млрд кубометрів за потреби;

- Акціонери: BP як оператор (29,99%), SOCAR (14,35%), SGC (6,67%), Лукойл (19,99%), NICO (10%) і ТРАО (19%).

Щодо проєкту «Трансанатолійський газопровід» (TANAP), то основні техніко-економічні показники проєкту наступні :

- Довжина трубопроводу: 1850 км;

- Термін введення в експлуатацію: 2019 рік;

- Початкова пропускна спроможність: 16,2 млрд кубометрів на рік (з можливістю розширення до 30,7 млрд кубометрів на рік);

- Акціонери: SGC (51 %), BOTAS (30 %), BP (12 %), Socar Türkiye Energy (7 %) [65].

Транспортування перших обсягів газу до Туреччини по газопроводу TANAP почалося 30 червня 2018 року. Починається з поселення Пософ Ардахан і проходить через 20 міст, 67 селищ і 600 сіл по території Туреччини та досягає Європи в селищі Іпсала. Едірне, трубопровід протяжністю 1850 км готовий транспортувати азербайджанський газ до Європи через Трансадриатичний трубопровід (TAP) на турецько-грецькому кордоні з 1 липня 2019 року. 30 листопада 2019 року в селищі Іпсала провінції Едірне, Президент Туреччини взяв участь у церемонії відкриття газопроводу TANAP, що з'єднує Європу [65].

Основні техніко-економічні показники проєкту Трансадриатичного газопроводу (TAP):

– Довжина газопроводу: 880,8 км (Греція – 551,5 км, Албанія – 215,9 км, Адриатичне море – 105,0 км, Італія – 8,4 км);

– Термін введення в експлуатацію: 2020 рік;

– Початкова пропускна спроможність: 10 млрд куб./год (з можливістю розширення до 20 млрд куб./год);

– Акціонери: BP (Великобританія) – 20%; SGC-20%; Snam (Італія) – 20%; Floxys (Бельгія) – 19%; Enagas (Іспанія) – 16%; Axpo (Швейцарія) – 5%;

– Видобуток природного газу з родовища Шах-Деніз, за прогнозами, досягне 27 млрд кубометрів у 2025 році;

– За угодами про продаж газу через TAP європейським покупцям у 2021 році транспортовано 8,15 млрд кубометрів природного газу [65].

Проєкт TAP як один із ключових елементів «Південного газового коридору» був побудований для транспортування каспійського газу до Європи. На цю мить трубопровід TAP заповнений природним газом від греко-турецького кордону до південноіталійського терміналу прийому природного газу. 15 листопада 2020 року Трансадриатичний трубопровід (TAP) був введений в експлуатацію та був готовий до комерційної діяльності. 31 грудня 2020 року Азербайджан почав постачати комерційний газ до Європи через TAP. І 2021, загалом 8,2 млрд куб. метрів, у 2022 році загалом 11,4 млрд кубометрів природного газу з Азербайджану потрапило до Європи через Трансадриатичний трубопровід (TAP) [65].

Для управління газовими коридорами створено Консультативну раду Південного газового коридору. Ця державна комісія була створена розпорядженням Президента Азербайджанської Республіки № 15 від 29 жовтня 2013 року «Про заходи, пов'язані з транспортуванням азербайджанського природного газу на світовий ринок по Південному газовому коридору». Підписано розпорядження від 25 лютого 2014 року № 287 «Про відповідні заходи щодо другого етапу експлуатації газоконденсатного родовища

Шах-Деніз та створення Південного газового коридору в частині інших проєктів». З ініціативою про створення Консультативної ради міністрів енергетики країн, які беруть участь у реалізації проєкту Південного газового коридору, виступив президент Азербайджанської Республіки Ільхам Алієв. Виконання заходів щодо організації Консультативної ради доручено Міністерству енергетики Азербайджанської Республіки. Слід зазначити, що перша зустріч міністрів відбулася 12 лютого 2015 року, друга зустріч – 29 лютого 2016 року, третя – 23 лютого 2017 року, четверта – 15 лютого 2018 року, п'ята – 20 лютого 2019 р., шосте засідання – 28 лютого 2020 р. та сьоме засідання – 11 лютого 2021 р. в рамках Консультативної ради Південного газового коридору [65].

В Азербайджані є два підземних сховища газу: Калмаз і Гарадаг, обидва розташовані в Гарадагу. Газ постачається газопроводом Газі-Мамед-Баку, а загальна потужність сховищ становить близько 3,5 млрд кубометрів (Калмаз 1,5 млрд кубометрів і Гарадаг 2 млрд кубометрів). У планах збільшити потужність підземних сховищ газу до 5 млрд куб [12].

Таким чином, Азербайджан активно розбудовує газову інфраструктуру, які включає газопроводи та підземні сховища.

2.2. Правове регулювання функціонування «газового сектору» азербайджанського ПЕК

Для розуміння правового регулювання функціонування «газового сектору» ПЕК Азербайджану розглянемо найбільш визначні дати в історії розвитку паливно-енергетичного сектору Азербайджану [10; 17]:

– 1828 р. – Туркманчайський договір між Росією та Персією розділив Азербайджан. Територія сучасного Азербайджану стає частиною Російської імперії, а південний Азербайджан – частиною Персії. Через двадцять років на південь від Баку пробурено першу в світі нафтову свердловину.

– 1848-49 рр. – на південь від Баку пробурено першу в світі нафтову свердловину. Тож, в Азербайджані знаходиться перша в світі нафтова свердловина, викопана в середині 1800-х років.

– 1879 р. – брати Нобелі заснували нафтовидобувну компанію.

– 1994 р. – Азербайджан підписує те, що він називає «контрактом століття» з консорціумом міжнародних нафтових компаній щодо розвідки та експлуатації трьох морських нафтових родовищ.

– 2001 р. – Азербайджан стає повноправним членом Ради Європи. США скасовують заборону на надання допомоги, введену під час конфлікту в Нагірному Карабасі, після того, як Азербайджан надав повітряний простір і розвідку після терактів Аль-Каїди в США 11 вересня. Азербайджан, Грузія і Туреччина досягли домовленості про нафто- і газопроводи, що з'єднують каспійські родовища з Туреччиною. Азербайджан офіційно переходить на латиницю для азербайджанської мови, це вже четверта зміна алфавіту за століття.

– вересень 2002 р. – Початок будівельних робіт на трубопроводі вартістю кілька мільярдів доларів для транспортування каспійської нафти з Азербайджану до Туреччини через Грузію.

– липень 2006 р. – Трубопровід Баку-Тбілісі-Джейхан офіційно відкрито на церемонії в Туреччині після того, як по ньому почала надходити каспійська нафта.

– січень 2007 р. – Азербайджанська державна нафтова компанія припиняє постачання нафти до Росії через суперечку щодо цін на енергоносії.

– вересень 2010 р. – ВР оголосила про плани будівництва газопроводу з Азербайджану до Європи в обхід Росії.

– Вересень 2014 р. – British Petroleum оголошує про початок будівництва Південного газового коридору для доставки газу в Європу напряму в обхід Росії. Трубопроводи планується завершити у 2018 році.

Отже, на рис. 2.2. визначимо періодизацію історії розвитку газового сектору Азербайджану.

1848-1920 pp.	<ul style="list-style-type: none"> • започаткування паливно-енергетивного сектору
1922-1991 pp.	<ul style="list-style-type: none"> • радянський період
1992–1994 pp.	<ul style="list-style-type: none"> • війна за карабах
1994-2000 pp.	<ul style="list-style-type: none"> • контракт тисячоліття на розвідку родовищ і початок видобутку
2001-2022 pp.	<ul style="list-style-type: none"> • розбудова паливно-енергетичного комплексу, будівництва трубопроводів, інфраструктури
2022 p.	<ul style="list-style-type: none"> • вихід на європейський паливно-енергетичний ринок

Рис. 2.2. Періодизація історія розвитку паливно-енергетичному комплексу Азербайджану

Джерело: складено автором на основі [10; 17]

Столиця країни – Баку. Площа країни – 86,6 тис. км². Населення Азербайджану складає 10,3 млн осіб., яке спілкується на різних мовах: а азербайджанській, також лезгинській, талиській, аварській, російській, тат. Тривалість життя в Азербайджані – 70 років (чоловіки) і 75 років (жінки) [10].

Зовнішньоекономічний курс держави, в тому числі й в газовому секторі визначає Президент країни, Ільхам Алієв. Ільхам Алієв перейшов на посаду президента від свого батька Гейдара в 2003 році та отримав свій останній термін у 2018 році на виборах.

Виконавчим органом Азербайджану є кабінет міністрів, який очолює прем'єр-міністр країни, Алі Асадов. Асадов вважається близьким соратником президента Алієва. Він був обраний прем'єр-міністром у жовтні 2019 року після відставки Новруз Мамедова [10].

Центральний виконавчий орган, який здійснює управління газовим сектором Азербайджану є Міністерство енергетики Азербайджанської Республіки, при якому створено Департамент нафтогазової політики (далі –

Департамент). Департамент є структурним підрозділом апарату Міністерства, який бере участь у реалізації та регулюванні державної політики у сферах нафти, газу та нафтохімії у межах повноважень. Департамент у своїй діяльності керується Конституцією Азербайджанської Республіки, Законом Азербайджанської Республіки «Про державну службу» та іншими законами, указами та розпорядженнями Президента Азербайджанської Республіки, постановами та розпорядженнями Президента Азербайджанської Республіки. Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки, «Регламенту Міністерства енергетики Азербайджанської Республіки», рішень Міністерської колегії, наказів і розпоряджень Міністерства енергетики Азербайджанської Республіки тощо [52].

До складу Департаменту входять Відділ нафтової політики, Відділ газової політики та Відділ нафтохімії. Безпосереднього газовим сектором керує Відділ газової політики, до обов'язків якого відповідно до Положення про нафтогазовий Департамент від 02.02.2020 року [52] входять:

- брати участь у визначенні напрямів перспективного розвитку газового господарства, підготовці та реалізації державних програм, концепцій розвитку відповідно до напрямів діяльності;
- представляти інтереси держави у випадках і порядку, доручених Міністерству, в державних установах, що здійснюють діяльність у газовій сфері;
- брати участь у підготовці та здійсненні заходів щодо забезпечення енергетичної безпеки Азербайджанської Республіки в газовому секторі;
- готувати прогностичні показники виробництва та споживання окремих підприємств газового господарства, подавати ці прогнози керівництву та брати участь у заходах, що проводяться у цій сфері;
- готувати проекти паливно-енергетичного балансу з аналізом відповідних показників окремих комунальних підприємств газового сектору, представлені з метою розробки паливно-енергетичного балансу Азербайджанської Республіки та подавати їх керівництву, а також брати участь у заходах, що проводяться для його виконання, спільно з відповідними відомствами;

- надавати зауваження щодо державної енергетичної експертизи, проведеної у випадках і порядку, встановлених Законом Азербайджанської Республіки «Про використання енергетичних ресурсів»;
- брати участь в організації підготовки та реалізації державних програм у сфері розробки мінерально-сировинних ресурсів та геологічного вивчення надр у газовій галузі;
- брати участь у вживанні заходів щодо повного задоволення потреб населення та господарства у взаємодії з державними організаціями газового господарства;
- брати участь у встановленні лімітів споживання комунальних підприємств газового господарства щодо державних підприємств;
- брати участь у затвердженні на державних підприємствах газового господарства нормативів використання, втрат та технологічних витрат енергетичних ресурсів відповідної території на кожний рік;
- брати участь у підготовці та здійсненні ресурсозаощаджувальних заходів у газовому господарстві та забезпечувати ефективне використання таких ресурсів;
- брати участь у державному регулюванні діяльності суб'єктів природних монополій у газовій галузі у взаємодії з відповідними відомствами;
- брати участь у підготовці та реалізації заходів з розвитку та вдосконалення газового господарства у взаємодії з відповідними відомствами;
- брати участь у підготовці та реалізації заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності газового господарства;
- брати участь у регулюванні приєднання виробників газового господарства до транспортно-комунікаційних систем;
- брати участь у підготовці проєктів нормативно-технічних правових актів у газовій галузі;
- брати участь у координації міжорганізаційної діяльності державних підприємств газової галузі;

– брати участь у підготовці міжнародних договорів про співробітництво в газовій сфері, забезпечує відповідно до повноважень Департаменту виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами, учасником яких є Азербайджанська Республіка, та координує діяльність, що виконується в цій галузі;

– брати участь у розвитку науки, техніки і технологій та впровадженні цих науково-технічних досягнень у газовій галузі з урахуванням передового світового досвіду;

– аналізувати динаміку розвитку газової галузі;

– брати участь у наданні рекомендацій, проведенні аналізів, узагальнень, моніторингів і досліджень, підготовці аналітичних матеріалів відповідно до напрямів діяльності;

– підготовка пропозицій до плану роботи Департаменту, періодичних звітів про виконання та надання пропозицій для обговорення на колегії Міністерства;

– проведення аналізу тенденцій газового сектора в Азербайджані та в світі та розробка резюме;

– збирати квартальну та річну інформацію про газовий сектор Азербайджану та проводити аналіз цієї інформації;

– збирати інформацію для виконання державних програм, планів заходів та інших документів, прийнятих у газовій сфері, та готувати підсумки;

– підготувати загальні зведення по газовому сектору;

– брати участь у розробленні звітів Департаменту відповідно до напрямів діяльності відділу;

– аналізувати тенденції газового сектору у світі та його вплив на нафтовий сектор країни;

– готувати пропозиції начальнику Управління щодо плану роботи Управління, проекти періодичних звітів про роботу та вносить пропозиції для обговорення на колегії Міністерства відповідно до напрямів діяльності Управління;

– брати участь у вживанні заходів щодо вдосконалення діяльності Департаменту.

Тож на рис. 2.3 можемо представити схему структури управління газовим сектором Азербайджанської республіки.

Рис. 2.3. Схема структури управління газовим сектором Азербайджанської республіки

Джерело: складено автором на основі [52].

Указом Президента від 22 грудня 2017 року створено Агентство з регулювання енергетики відповідно до Стратегічної дорожньої карти розвитку національної економіки. Азербайджанське агентство з регулювання енергетики (AERA) стало асоційованим членом ERRA. Основні цілі та завдання AERA полягають у:

– забезпечення регулювання відповідно до моделі регулювання енергетики ЄС;

- гарантувати реформи та гармонізувати законодавчу систему Азербайджану з практикою ЄС;
- розраховувати та пропонувати тарифи та подавати їх до тарифної ради для впровадження;
- реформувати ринок за допомогою прозорих механізмів і конкуренції;
- впроваджувати стратегії відокремлення;
- регулювати ринок виробників, дистриб'юторів і торговців;
- модернізувати системних операторів;
- навчати та підвищувати кваліфікацію персоналу [54].

Газова промисловість в Азербайджані регулюється як внутрішнім законодавством, так і міжнародними договорами. Внутрішнє законодавство застосовується настільки, наскільки це дозволено міжнародними договорами. Іншими словами, міжнародні договори та угоди, підписані від імені уряду Азербайджану, мають перевагу над місцевими законами [51].

Серед міждержавних угод у газовому секторі за даними Міністерства енергетики необхідно відзначити:

- 18 лютого 2008 р. – Угода про співробітництво між Міністерством промисловості та енергетики Азербайджанської Республіки та Міністерством економіки та транспорту Угорської Республіки (м. Будапешт);
- 12 березня 2008 р. – Угода про співробітництво між Міністерством промисловості та енергетики Азербайджанської Республіки та Міністерством економіки та фінансів Румунії (м. Бухарест);
- 23 квітня 2008 р. – Угода про співробітництво в паливно-енергетичному секторі між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Республіки Молдова (м. Баку);
- 8 липня 2009 р. – Угода про співробітництво в галузі промисловості та енергетики між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Сирійської Арабської Республіки (м. Баку);

- 2 лютого 2010 р. – Угода про співробітництво в галузі енергетики між Міністерством промисловості та енергетики Азербайджанської Республіки та Міністерством економіки, торгівлі та ділового середовища Румунії;
- 15 липня 2010 р. – Угода про енергетичне співробітництво між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Ісламської Республіки Мавританія (м. Баку);
- 25 жовтня 2011 року – Угода між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Турецької Республіки про продаж природного газу до Турецької Республіки, транзит природного газу з Азербайджанської Республіки через територію Республіки Туреччина та незалежний трубопровід для транспортування природного газу територією Турецької Республіки (м. Ізмір);
- 26 червня 2012 р. – Міжурядова угода про Трансанатолійську систему газопроводів між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Турецької Республіки (м. Стамбул);
- 6 червня 2013 року – Угода про заходи щодо забезпечення паралельної роботи енергетичної системи Азербайджанської Республіки та Об'єднаної енергетичної системи Росії між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Російської Федерації (м. Волгоград) ;
- 28 лютого 2017 року – Угода про енергетичне співробітництво між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Ісламської Республіки Пакистан (м. Ісламабад);
- 25 лютого 2020 року - Угода про співробітництво в галузях енергетики та видобутку корисних копалин між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом Турецької Республіки (м. Баку);
- 30 вересня 2021 року – з метою розширення та розвитку енергетичного співробітництва між Азербайджанською Республікою та Чеською Республікою було укладено Угоду між Міністерством енергетики Азербайджанської Республіки та Міністерством промисловості та торгівлі Чеської Республіки про енергетичне співробітництво (у Баку);

– 01 червня 2022 року – Угода про співробітництво в галузі енергетики та видобутку корисних копалин між урядом Азербайджанської Республіки та урядом Республіки Сербія (Баку) [7].

Відповідно до Конституції Азербайджану, природні ресурси належать Азербайджанській Республіці без шкоди для прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [62]. Основні місцеві законодавчі акти з цієї галузі, а саме «Закон про надра» від 13 лютого 1998 року [43], «Закон про енергетику» від 24 листопада 1998 року [45], Закон «Про газопостачання» від 30 червня 1998 року [44] та «Закон про використання енергетичних ресурсів» від 30 травня 1996 року [42].

Закон «Про надра» від 13 лютого 1998 року, виходячи з конституційного принципу, передає право власності на надра державі за умови дотримання прав та законних інтересів зацікавлених осіб. Під надрами розуміється частина земної кори, розташована під поверхнею ґрунту, дна водойм, що тягнеться на глибину і складається з гірських порід, мінерально-сировинних ресурсів, енергоносіїв (нафти, газу та ін.), природних і штучних порожнин, геологічна та техногенна частини [43].

У 2009 році парламент ухвалив Закон про застосування спеціального економічного режиму щодо експортно-орієнтованих нафтогазових операцій. Закон, який адаптований на початковий період у 15 років, передбачає спеціальні правила для експортноорієнтованих нафтогазових операцій за межі території Азербайджану. Експортноорієнтовані нафтогазові операції визначаються як нафтогазові операції за межами території Азербайджану та територіальних вод Каспійського моря, а також надання робіт, послуг і доставка товарів в Азербайджані, пов'язаних з цими операціями. Прямо зазначається, що дія цього Закону не поширюється на будь-які нафтогазові родовища та операції, які регулюються угодами про розподіл продукції. Закон передбачає конкретні режими оподаткування, митного, валютного регулювання, трудового та документального оформлення таких питань [41].

У 2016 році прийнято «Закон про ліцензування та дозволи» [40]. Ліцензування у сфері надр регулює надання дозволів на нафтогазову діяльність, в першу чергу щодо геологічних досліджень, видобутку та видобування нафтових і газових пластів, перероблення та транспортування нафтогазових продуктів по трубопроводах. Дозволи на користування надрами (видобування природних ресурсів) видаються на термін до 25 років, а на геологорозвідувальні роботи – на 30 років. Роботи з надрами, у тому числі на нафтогазових родовищах, можуть бути обмежені або заборонені, якщо вони можуть створити загрозу національній безпеці, життю і здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу.

Права користування надрами, у тому числі видобуток і перероблення нафти і газу, оформляються шляхом конкурсу, аукціону та прямих переговорів [42].

Подальші нормативно-правові акти, зокрема нормативно-правові акти, затверджені Президентом, передбачають низку правил щодо користування надрами, аукціонів, плати за користування надрами, видачі експертних висновків та ряд інших процедурних і технічних питань [46].

Таким чином, основні закони, які регулюють газовий сектор прийняті у 1996-1998 році, а міждержавні угоди почали укладатися, починаючи із 2008 року- ці закони та нормативно-правові акти встановлюють правовий режим для різних сфер газової промисловості, таких як добування, транспортування, зберігання та постачання газу: Закон «Про газопостачання» від 1997 року; Закон «Про газотранспортну систему» від 2000 року; Закон «Про регулювання тарифів на послуги з газопостачання» від 2001 року; Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Правил розрахунку тарифів на послуги з транспортування природного газу» від 2002 року; Закон «Про конкуренцію» від 2012 року; Закон «Про відновлювану енергетику» від 2019 року; Закон «Про державне регулювання в галузі енергетики» від 2020 року.

РОЗДІЛ 3

ПРИРОДНИЙ ГАЗ У ВНУТРІШНІЙ І ЗОВНІШНІЙ ТОРГІВЛІ

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

3.1. Природний газ у забезпеченні паливно-енергетичних потреб Азербайджану

Економіка Азербайджану відновилася в 2021 році, зросла на 5,6% завдяки потужним послугам і виробництву після скорочення на 4,3% у 2020 році. З боку пропозиції потужне виробництво – будівельних матеріалів, фармацевтичних препаратів, меблів і машин – привело до зростання промислового виробництва на 7,2%. Послуги зросли на 7,8% після падіння на 3,5% у 2020 році, оскільки знову відкриті кордони сприяли розвитку туризму (зростання на 34,2%), транспорту та складування (16,0%), а також оптової та роздрібною торгівлі (5,3%). З боку попиту приватне споживання зросло на 3,7% через послаблення карантинних обмежень. Інвестиції, однак, впали на 8,2% через скорочення державних витрат. Дефіцит бюджету знизився до 1,1% ВВП з 2,3% у 2020 році через зниження фіскального стимулювання. Монетарна політика залишається зосередженою на ціновій стабільності. Банківське кредитування зросло на значних 17,8%. Оскільки приватне споживання та доходи від вуглеводнів, за прогнозами, зменшаться, ВВП має зрости на 3% [9]. До падіння світових цін на нафту з 2014 року високе економічне зростання Азербайджану пояснювалося зростанням експорту енергоносіїв, а деякі неекспортні сектори також демонстрували двозначне зростання. Експорт нафти через трубопровід Баку-Тбілісі-Джейхан, Баку-Новоросійськ і Баку-Супса залишається основним рушієм економіки, але зусилля щодо збільшення видобутку газу в Азербайджані тривають. Очікуване завершення геополітично важливого Південного газового коридору між Азербайджаном і Європою відкриває ще одне джерело доходів від експорту газу [9].

Виробниче об'єднання SOCAR Azerigaz було створено на базі та обладнанні закритого акціонерного товариства Azerigaz відповідно до Указу № 366 «Про

вдосконалення систем управління нафтовою промисловістю» від липня 2009 року. Шість виробничих підрозділів і організацій консолідовані в Azerigaz. Компанія транспортує, розподіляє та продає природний газ в Азербайджані, а також транспортує газ SOCAR до Грузії, Ірану та Росії. Загальний обсяг газу, що щорічно транспортується компанією всередині країни та за її межі, становить 12,6 млрд куб. Поставляючи природний газ на всі електростанції країни, що працюють на викопному паливі, «Азерігаз» відіграє значну роль у розвитку електроенергетики країни [14].

Обслуговування внутрішніх користувачів здійснюється виробничим об'єднанням «Азерігаз». Компанія може охопити до 1,3 мільйона споживачів у різних частинах Азербайджану. Його система управління мережею газопостачання складається з 8 ділянок магістральних газопроводів, 7 компресорних станцій, 67 газосервісних ділянок, 79 АТС, 77 ГРС, 35 газорозподільних пунктів, загальною протяжністю 44 372 км газопроводів та багато інших підрозділів. Виробниче об'єднання (ВО) «Азерігаз», одна з важливих структурних одиниць SOCAR, отримує природний газ з точок постачання на території Азербайджанської Республіки (АР), здійснює його розподіл і продаж. Діяльність Виробничого об'єднання охоплює всю територію Азербайджану, за винятком Нахічеванської Автономної Республіки. За кордоном газові мережі, що належать SOCAR, експлуатуються іншими дочірніми компаніями нашої компанії [3].

Розвиток газової промисловості в Азербайджані та розширення мережі були поширеними з 1970-х років. У 1971 році був побудований магістральний газопровід Іран – Астара – Газімаммад – Казах, почалася газифікація міст і селищ країни. У 1983 році на базі управління «Башгаз» був створений Держкомгаз. У 1989 році цей комітет був об'єднаний в Державний комітет з палива Азербайджану. Після здобуття Азербайджаном незалежності в 1992 році на базі Державного комітету палива Азербайджану, ПУ «Азерігазнакл» і Азербайджанського науково-дослідного проєктного інституту було створено державну компанію «Азерігаз», а в 1996 році компанія почала працювати як

закрите акціонерне товариство «Азерігаз». Метою та завданням ВО «Азерігіз» є забезпечення безпечної експлуатації газової мережі на території Азербайджанської Республіки відповідно до вимог законодавства та міжнародних стандартів, досягнення задоволеності споживачів шляхом забезпечення безперервної, високоякісного та безпечного природного газу для всіх споживачів, які використовують природний газ [3].

У своїй діяльності «Азерігаз» використовує передові методи, які позитивно впливають на розвиток систем менеджменту відповідно до міжнародних стандартів ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18001, ISO 10002 та ISO 50001, а також надає великого значення застосуванню сучасних техніки та технології, щоб забезпечити сталий розвиток, заснований на принципі «План – Реалізація – Перевірка – Розвиток». З метою об'єктивного розслідування та реагування на звернення, запобігання зловживанням, проведення аналізів для покращення роботи та забезпечення задоволеності громадян було організовано кол-центр «Оперативна служба 104» «Азерігаз». Кол-центр відповідає за оперативний прийом та переадресацію вхідних заяв про аварії (витік газу, чадний газ, отруєння чадним газом, вибухи, пожежі), безпосередню обробку питань (запитів, а також електронних запитів), пов'язаних з діяльністю «Азерігаз» або після перевірки працює в режимі безперервної роботи вахтовим методом у напрямку відповідей, прийому та направлення скарг і пропозицій [3].

З моменту передачі «Азерігаз» на баланс SOCAR побудовано 54 848 км газопроводів, відремонтовано 11 032 км трубопроводів, поставлено природний газ у 1668 населених пунктів. За інформацією на 1 червня 2022 року, рівень газифікації по країні становить 96,3%, крім населених пунктів, які були звільнені від окупації. За останні роки розширилися роботи в галузі газифікації, реалізується ряд проєктів і заходів з модернізації та реконструкції газового господарства. При газифікації нових мікрорайонів при будівництві мережі застосовується «одноступенева» система регулювання, що створює основу для використання кожним абонентом індивідуального газового регулятора та забезпечення стабільного режиму подачі газу споживачам [3].

За підтримки Державного агентства з питань обслуговування громадян та соціальних інновацій проводяться масштабні заходи, спрямовані на спрощення та прогресивність процесу газифікації та підвищення рівня задоволеності споживачів. Інноваційні методи в центрах «АСАН сервіс» дозволяють громадянам економити час і гроші. Громадяни обслуговуються Спілкою в центрах «АСАН сервіс» з 2014 року, а в центрах «АСАН комунальні» з 2016 року. Інтенсивна робота над новими проєктами ведеться ВО «Азерігаз» в рамках широкої програми, що реалізується SOCAR у напрямку реконструкції газової інфраструктури та організації виробництва на рівні сучасних вимог [3].

Частка газу у загальному енергетичному споживанні Азербайджану у 2021 році представлено на рис. 3.1

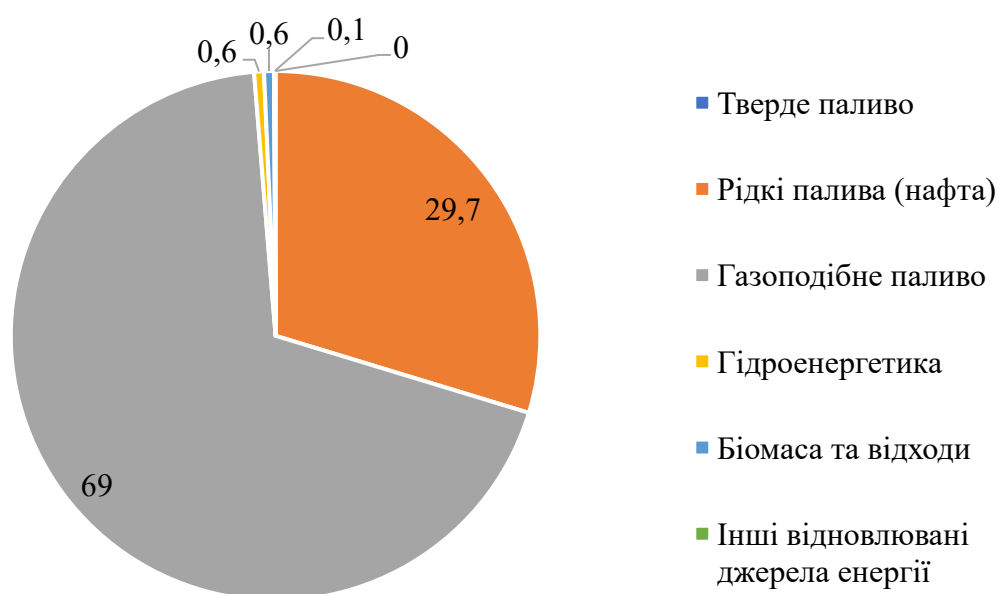

Рис. 3.1. Структура енергетичного споживання Азербайджану, %
Джерело: складено на основі [34].

Природний газ складає загалом 69% від загального енергетичного споживання Азербайджану.

Станом на 1 листопада 2019 року кількість споживачів ВО «Азерігаз» становила 2 млн 257 тис. 156 осіб [28].

У грудні 2021 року повідомлялося про внутрішнє споживання Азербайджанського газу на рівні 1,231 мільярдів кубічних футів/день. Це фіксує зростання в порівнянні з попереднім роком у 1,193 млрд куб. футів/день. Дані про споживання оновлюються щорічно, в середньому становлять 0,913 мільярдів кубічних футів/день з грудня 1985 по 2021 рік. Споживання досягло історичного максимуму в 1,492 мільярдів кубічних футів на добу в 1990 році та рекордно низького рівня в 0,493 мільярдів кубічних футів на добу в 1998 році [16].

Опалення відіграє важливу роль у споживанні газу країни, особливо в промисловості. У домогосподарствах газ використовується для опалення приміщень і приготування їжі. В Азербайджані використовуються як індивідуальні, так і централізоване теплопостачання, останнє, як правило, складається з невеликих децентралізованих систем теплопостачання, де кожен житловий будинок приєднано до центрального котла, що використовує природний газ. Нині переважна більшість домогосподарств в Азербайджані використовують газове центральне опалення або печі. Централізоване теплопостачання управляється державним оператором постачання Azeristiliktechizat, лише з обмеженими змінами в структурі енергоспоживання або модернізації інфраструктури [54].

Частка різних енергетичних продуктів у теплоенерго системі Азербайджану представлена на рисунку 3.2.

Природний газ і нафта чітко домінують у суміші, що становить понад 80% теплоенергетичного балансу. Відновлювані джерела та міські відходи залишаються нижче 3% теплоенергетичного балансу.

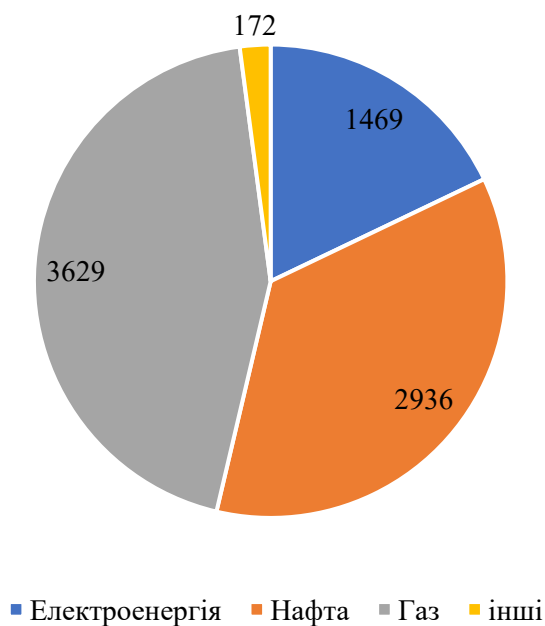

Рис. 3.2. Структура енергетичного споживання тепломережі
Азербайджану, %

Джерело: складено на основі [54].

В Азербайджані все ще діє значна система енергетичних субсидій. Вартість енергетичної субсидії становила майже 3,4% ВВП у 2016 році, а середня енергетична субсидія оцінювалася в 130 доларів США на душу населення. Загальна вартість субсидій зростає майже вдвічі в період між 2014 і 2016 роками з 751 млн доларів США до 1 269 млн доларів США. У 2015 та 2016 роках більше половини субсидій було надано електроенергетичному сектору через підтримку нафтогазових джерел енергії, тоді як субсидії на відновлювану енергетику були незначними [54].

Внутрішнє споживання газу за споживачами представлено на рис. 3.3

Найбільш газу використовують металургійні заводи. Азербайджан щорічно виробляє 26 ТВт-год електроенергії, переважно з природного газу (понад 90 % у 2019 році) [11].

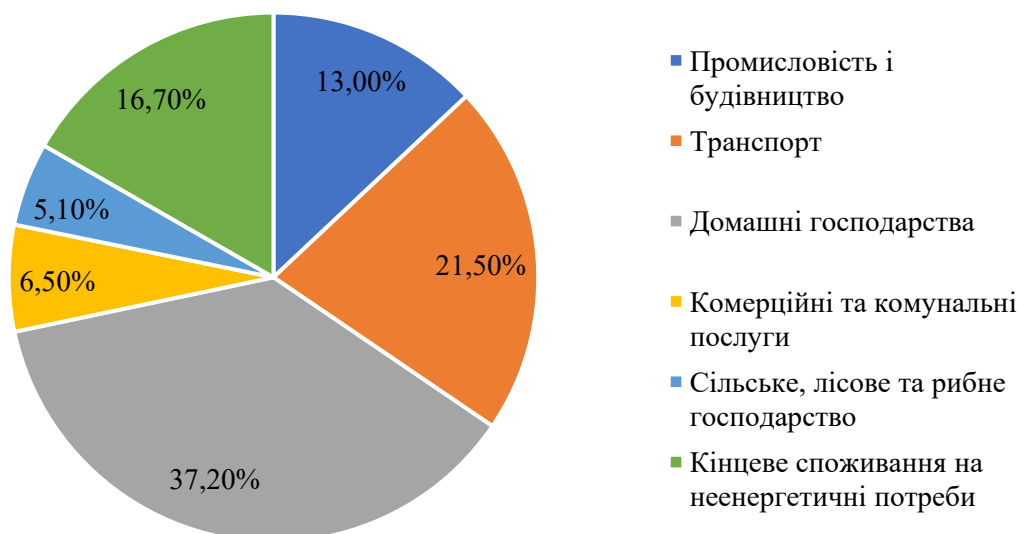

Рис. 3.3. Структура енергетичного споживання за галуззю споживання, %
Джерело: складено на основі [35].

Обсяг енергоносіїв, використаних для виробництва промислової доданої вартості (у поточних цінах) на 1 манат представлено на рис. 3.4.

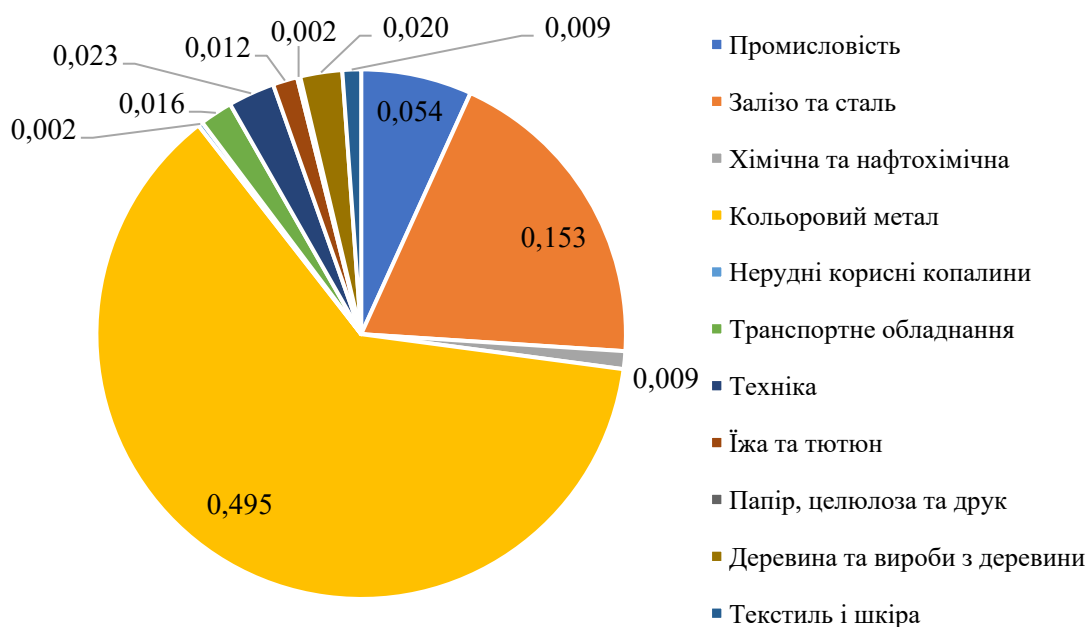

Рис. 3.4. Обсяг енергоносіїв, використаних для виробництва промислової доданої вартості на 1 манат
Джерело: складено на основі [67].

Тож найбільшими промисловими споживачами газу є металургія та електроенергетичні компанії.

До того ж державна нафтова компанія Азербайджанської Республіки (SOCAR) активно відкриває станції із АЗС на стисненому природному газі (CNG) у Баку, столиці та комерційному центрі Азербайджану. Ці станції є доказом того, що країна транслює прагнення до сталого соціально-економічного зростання. Нині Азербайджан має 2,6 трлн м³ підтверджених і 7 трлн м³ потенційних запасів газу. Президент SOCAR Р.Абдуллаєв зазначив, що досягнення в галузі видобутку і транспортування природного газу спонукають Азербайджан до реалізації проекту побудови мережі газозаправних станцій по всій країні. Попит на паливно-мастильні матеріали у світі стрімко зростає. CNG є більш доступним альтернативним типом палива для двигунів і є більш екологічним, але також безпечнішим. CNG виділяє на 80% менше чадного газу, ніж бензин. Реалізуючи цей проект, SOCAR сприятиме подальшому покращенню екологічної ситуації в країні. Уряд має намір сприяти використанню природного газу для промисловості, будівництва, туризму та секторів постачання. Парк автобусів IVECO на природному газі зараз працює в Баку, якими керує VakuBus LLC. За оцінками, перехід на природний газ може знизити витрати приблизно на 390 доларів США на 10 000 км. Для транспортних засобів один кубічний метр палива становить 0,45 маната (0,26 долара США) [57].

Відповідно до Указу Президента Азербайджанської Республіки «Про затвердження Положення про Тарифну (цінову) Раду Азербайджанської Республіки» № 341 від 26 грудня 2005 року «Правила організації державного контролю за формуванням і застосуванням тарифів (цін), що застосовуються для державного регулювання», затвердженого постановою Кабінету Міністрів № 247 від 30 грудня 2005 р. затверджено тарифи на перероблення, транспортування, оптові та роздрібні тарифи (з ПДВ) природного газу в межах країни, які представлені у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Тарифи внутрішнього газового сектору

№	Назви послуг	Тарифи (AZN / тис. м3)
1.	Перероблення природного газу	5,5
2.	Транспортування природного газу (на кожні 100 км)	2,0
3.	Оптова торгівля природним газом газорозподільникам	42,0
4.	Роздрібна торгівля природним газом	100,0
5.	Продаж природного газу хімічним, алюмінієвим підприємствам, сталеливарним заводам на базі видобутку руди, а також електрогенеруючим підприємствам, які споживають природний газ з виробничою метою шляхом безпосереднього підключення до магістрального газопроводу (за умови місячного споживання не менше 10 млрд м3)	80,0

Джерело: [66].

Тарифи, визначені у 3, 4 та 5 рядках таблиці покривають усі витрати, пов'язані з транспортуванням природного газу [66].

Ціни на природний газ для населення встановлено на рівні 100 AZN/м³ (~58 дол. США/м³) для споживачів, річне споживання яких становить менше ніж 2 200 м³, і 200 AZN/м³ (~117 дол. США/м³) для тих, хто які споживають понад 2200 м³. Ціна для виробників електроенергії (якщо місячне споживання становить не менше 10 млн м³) встановлена на рівні 120 манатів за 1000 м³, а для промислових споживачів – 200 манатів/1 000 м³, тобто за 1 кубометр газу споживач платить близько 4 гривень [66].

Таким чином, на внутрішньому ринку Азербайджану газ споживається у домашніх господарства для приготування їжі та обігріву. У промисловості найбільшим споживачем газу є металургійний комплекс. Також газ є переважним джерелом для електроенергогенерації (90%), а державна компанія SOCAR будує заправки із автогазом, на який поступово переходить міський транспорт у столиці. Цінова політика на газ для внутрішніх споживачів – низька, оскільки країна є виробником газу і зацікавлена у його внутрішньому споживанні.

3.2. Природний газ в азербайджанському експорті

Зимовий газовий сезон з 2022 року почався з екстремальних цін на природний газ та енергетичної нестабільності, що викликана непередбачуваністю постачання через різке згортання Росією своїх трубопровідних поставок до Європи. Це призвело до значної ринкової напруги щодо питання альтернативних джерел постачання. Безпека постачання стала головним пріоритетом для країн-імпортерів, оскільки не можна виключати повного припинення російських поставок газу до Європи, що може створити подальшу напругу та знищити попит на всіх конкуруючих імпортерів природного газу. Криза, спровокована вторгненням Росії в Україну в лютому 2022 року, викликала ряд коригувань на ринку. Європейські покупці значно збільшили закупівлі природного газу, що призвело до звуження ринку та падіння попиту в різних регіонах-імпортерах. Це також помітно вплинуло на контрактну поведінку, з більш традиційними функціями, такими як контракти з фіксованим пунктом призначення та довгострокові контракти. Європейський Союз та країни-члени, які безпосередньо піддаються загрозі подальшого скорочення постачання, прийняли ряд заходів для забезпечення безпеки поставок та стійкості ринку перед зимою 2023 рр. [36].

Постійні обмеження Росією постачання природного газу до Європи призвели до зростання міжнародних цін на паливо до нових підвищених рівнів, порушення торговельних потоків та гострого дефіциту палива в деяких країнах. Останні дані МЕА показують, що обмеження на ринку будуть тривати навіть у 2023 році.

З 2021 року ринки природного газу в усьому світі загострюються, і очікується, що глобальне споживання газу знизиться на 0,8% у 2022 році внаслідок рекордного скорочення на 10% у Європі та незмінного попиту в Азійсько-тихоокеанському регіоні. Прогнозується, що глобальне споживання газу зросте лише на 0,4% наступного року, але прогнози піддаються високому рівню невизначеності, особливо з точки зору майбутніх дій Росії та економічного впливу стабільно високих цін на енергоносії. Росія значною мірою припинила

постачання газу до Європи у відповідь на санкції, запроваджені проти неї після її вторгнення в Україну. Це посилює ринкову напругу та невизначеність перед майбутньою зимою не лише для Європи, але й для всіх ринків, які покладаються на постав зрідженого природного газу [48].

Перспективи газових ринків залишаються туманними, не в останню чергу через безрозсудну та непередбачувану поведінку Росії, яка зруйнувала свою репутацію як надійного постачальника. Але всі ознаки вказують на те, що ринки залишатимуться дуже напруженими у найближчій перспективі. У третьому кварталі 2022 року європейські ціни на природний газ і спотові ціни на ЗПГ в Азії досягли рекордних значень. Це зменшило попит на газ і стимулювало перехід на інші види палива, такі як вугілля та нафта для виробництва електроенергії. У деяких країнах із економікою, що розвивається, стрибки цін спричинили дефіцит електроенергії та відключення електроенергії. Споживання газу в Європі скоротилося більш ніж на 10% за перші вісім місяців 2022 року порівняно з тим же періодом 2021 року через падіння на 15% у промисловому секторі, оскільки заводи скоротили виробництво. У той самий період попит на природний газ у Китаї та Японії майже не змінився, тоді як в Індії та Кореї він скоротився. Тим часом ціни на природний газ у Сполучених Штатах досягли найвищого літнього рівня з 2008 року, але Північна Америка була одним із небагатьох регіонів світу, де попит зріс завдяки попиту з боку виробництва електроенергії. Європа компенсувала різке падіння поставок російського газу коштом імпорту зрідженого природного газу, а також альтернативних поставок трубопроводами з Норвегії та інших країн. Стрімке зростання попиту на зріджений природний газ в Європі – зростання на 65% за перші вісім місяців 2022 року порівняно з роком раніше – відвернуло пропозицію від традиційних покупців в Азійсько-тихоокеанському регіоні, де попит впав на 7% за той самий період внаслідок високих ціни, м'якої погоди та продовження карантину в Китаї через Covid [48].

Окрім диверсифікації постачання, Європейський Союз та його країни-члени зробили інші кроки для підвищення безпеки газу, такі як встановлення мінімальних зобов'язань щодо зберігання та впровадження заходів з енергозаощадження на майбутню зиму. Станом на кінець вересня сховища в ЄС були заповнені майже на 90%, хоча відсутність постачання з Росії створює проблеми для їх поповнення наступного року. Як Японія, так і Корея запровадили політику щодо зменшення залежності від імпортованого зрідженого природного газу для виробництва електроенергії та розробили плани на випадок можливих збоїв у постачанні [48].

Азербайджан за останні два десятиліття пройшов шлях від нової незалежної держави, яка перебуває у стані війни із сусідньою Вірменією, до великого регіонального гравця в енергетичній галузі. Укладені угоди з міжнародними виробниками дозволили країні використовувати доходи від енергетики для створення державного фонду, який бере участь у міжнародних проєктах. Крім того, вона спрямувала свої ресурси на відновлення своєї армії, що є пріоритетом уряду, оскільки країна бореться за контроль над територією Нагірного Карабаху [10].

Високі доходи Азербайджану від експорту енергоносіїв зменшать вплив війни в Україні на економічну діяльність країни - експортера в 2023 році. Однак, недостатня диверсифікація економіки, зокрема залежність від нафти та газу, може ускладнити її зростання в довгостроковій перспективі [18].

З попереднього розділу було встановлено, що після запуску родовища природного газу та конденсату Шах Деніз у 2007 році, Азербайджан перетворився на нетто-експортера природного газу, раніше країна імпортувала газ з Росії. У наявності два магістральні газопроводи для експорту.

Найбільшим з двох є Південно-Кавказький трубопровід (SCP), який транспортує газ із родовища Шах-Деніз через Грузію до Туреччини паралельно нафтопроводу BTC. Довжина SCP 693 км (443 км в Азербайджані і 250 км в Грузії) і потужність 7 млрд куб. Другим експортним газопроводом є Гаджигабул – Моздок, який транспортував природний газ з Росії до Азербайджану до 2007

року, коли угода між SOCAR і Газпромом дозволила реверсувати потік трубопроводу, а експорт газу до Росії почався в 2010 році. Газопровід має річну потужність 10 млрд куб. Його довжина становить 680 км, з яких 200 км припадає на територію Азербайджану. Операторами цього трубопроводу є SOCAR і «Газпром» (Росія) [37].

На рис. 3.5 представимо структуру експорту газу за 2022 рік за основними країнами-покупцями.

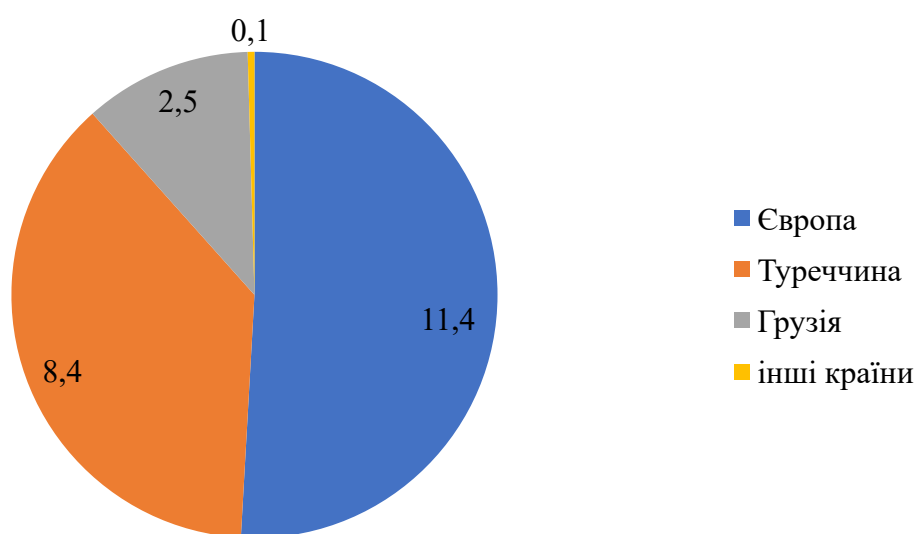

Рис. 3.5. Структура експорту газу за 2022 рік за основними країнами-покупцями

Джерело: складено автором на основі [15].

У 2022 році Азербайджан збільшив експорт газу на 18% до 22,3 млрд кубометрів. При цьому у 2022 році Азербайджан експортував до Європи 11,4 млрд кубометрів природного газу (на 12,3% більше, ніж у 2021 році), що склало 51% усіх поставок з Азербайджану.

Азербайджан поставив 8,4 млрд кубометрів газу до Туреччини (38% від усього експорту), а також 2,5 млрд кубометрів до Грузії (11% від усього експорту). За 2022 рік період газопроводом TANAP до Туреччини було поставлено 5,6 млрд кубометрів газу. У 2021 році Азербайджан експортував

понад 19 млрд кубометрів газу, у тому числі 8,2 млрд кубометрів до Європи. У 2023 році планується експортувати 24 млрд кубометрів газу, в тому числі близько 12 млрд кубометрів до Європи [15].

Влада Азербайджану планує подвоїти експорт газу до 2027 року. Експорт природного газу з Азербайджану зростає. У 2021 році він склав близько 19 млрд кубометрів, 2022 року – 22,6 млрд кубометрів, а цього року очікуваний обсяг складе 24,5 млрд кубометрів. Це означає, що меморандум про взаєморозуміння з Єврокомісією (подвоїти експорт газу до 2027 року) успішно виконується. Запасів природного газу в Азербайджані достатньо, щоб забезпечити країну та її партнерів ще як мінімум на 100 років, у 2023 році заплановано ввести в експлуатацію нові родовища. Найближчим часом Азербайджан почне постачання газу до Румунії [61].

Туреччина може побудувати новий трубопровід для транспортування газу з Азербайджану в Європу. Адже Трансанатолійський газопровід (TANAP), який транспортує азербайджанський газ із родовища Шах-Деніз до Туреччини, вже досяг потужності в 32 мільярди кубометрів. Трансадриатичний трубопровід (TAP), який транспортує газ з Туреччини до Європи через Грецію, також досяг ліміту в шість мільярдів кубометрів [59].

Маючи величезні запаси нафти і газу в Каспійському морі, Азербайджан не має проблем із постачанням необхідної йому нафти і газу, але постачання ресурсів, необхідної Автономній Республіці Нахічевань, завжди викликало занепокоєння азербайджанської влади. Нахічевань не має територіального чи географічного зв'язку з основною частиною Азербайджанської Республіки, тому йому необхідно використовувати енергетичну інфраструктуру Ірану для транспортування газу в Нахічевань, оскільки Іран був одним із варіантів Азербайджану для постачання газу в регіон. В останні роки Туреччина інвестувала значні кошти у свою енергетичну інфраструктуру, щоб у середньостроковій перспективі стати транзитним і енергетичним «хабом». Азербайджан відіграє важливу роль в енергетичній безпеці Туреччини і в травні 2021 року вперше став найбільшим постачальником природного газу для

Туреччини. Туреччина розвиває трубопроводи, які проходять через її територію, і користується як правом транзиту, так і геополітичними перевагами нафто- і газопроводів, таких як нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан. З офіційним відкриттям Трансадриатичного газопроводу та другого проєкту «Турецький потік» у найближчі місяці Туреччина зможе відігравати певну роль у забезпеченні енергетичної безпеки ЄС, а також користуватися правом транзиту та геополітичними інтересами цих трубопроводів. Турецька національна газова компанія Botas подала аукціони для Нахичеванської Автономної Республіки на будівництво газопроводу Ігдир. Меморандум про взаєморозуміння щодо будівництва цього трубопроводу був підписаний між турецькою компанією Botas і Державною нафтовою компанією Азербайджану (SOCAR) у 2010 році [56].

Через газову конкуренцію між Іраном і Туреччиною для обміну газом на Нахичевань, Туреччина провела тендер на проєкт газопроводу Ігдир-Нахичевань. Оскільки Іран не має спільного кордону з Нахичеванем, який є автономною республікою, у 2004 році Азербайджан підписав з Іраном 20-річну угоду про постачання енергоресурсів до Нахичевані. Завдяки цій угоді, яка почала виконуватися в 2005 році, Іран отримав можливість обміняти частину газу з Нахичеванем. У цьому контракті 350 мільйонів кубометрів газу з Нахичеванем були еквівалентні одному мільйону кубометрів свопу на добу з боку Ірану. Як зазначено в цій угоді, іранський газовий своп вираховує 15% газу, експортованого Азербайджаном, як плату за передачу. Угода дійсна протягом наступних п'яти років, але в останні роки Туреччина з'явилася на місці зі своїми планами щодо диверсифікації джерел імпорту газу. Туреччина стає газовим хабом регіону [56].

Співпраця Азербайджану та Туреччини в перемозі в Карабасі за короткий період у 42 дні відкрила нову сторінку в регіоні. З подальшим прогресом у проєкті, який називається «Шовковий шлях» Energy, було знову встановлено, що Туреччина є стратегічною та ефективною силою в регіоні, як політично, так і економічно. Таким чином, значення Туреччини для Європи, Близького Сходу та

Кавказу з точки зору торгівлі та логістики зросло через Незалежну Республіку Нахичевань, яка є ключовим і стратегічним коридором для Туреччини. Трубопровід Нахичевань-Ігдир також підвищить рівень співпраці між двома країнами в енергетичному секторі, а через скорочення залежності Азербайджану та Нахичевані від іранського газу зменшить роль Ірану в регіональних рівняннях. Використовуючи новий коридор, Туреччина може скористатися геополітичними перевагами цього коридору в епоху після пандемії коронавірусу, оскільки, припинивши свою залежність від іранського природного газу, Туреччина отримає геополітичну перевагу в конкуренції з Іраном у регіоні. Цей трубопровід також принесе економічну користь Туреччині, оскільки фінансові ресурси для цього проєкту легко надасть Азербайджан [56].

Аналізуючи частку експорту газу у загальному обсязі, необхідно зазначити, що газ та нафта формують до 90% експортного потенціалу Азербайджану (рис. 3.6)

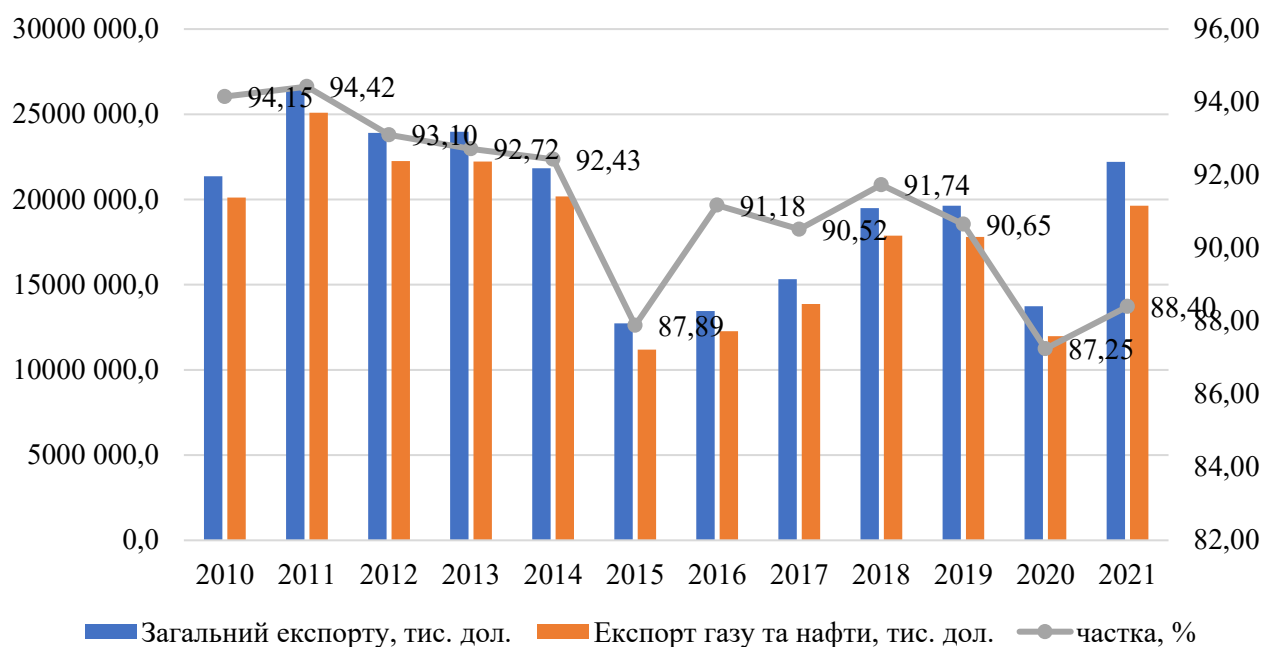

Рис. 3.6. Динаміка частки експорту нафтогазових продуктів у загальному експорті Азербайджану

Джерело: складено автором за [60].

Таким чином, Азербайджан має сировинну економіку, газонафтового спрямування [20]. І подальша макроекономічна ситуація цілком залежить від положення країни на енергетичному ринку.

Надмірна залежність від нафтогазового експорту робить Азербайджан сировинним придатком більш потужної Туреччини і ставить її безпеку у загрозовий стан. Так, два потужні землетруси, які спустошили значну територію південної Туреччини та північної Сирії в лютому, створили проблеми для експорту нафти з Азербайджану. Експорт сирої нафти і газу становить близько 90% відсотків експортних доходів Азербайджану, фінансуючи близько 60 відсотків державних витрат. Коротка перерва в експорті навряд чи матиме серйозний вплив на азербайджанську економіку, але більш тривала перерва матиме наслідки [50].

Крім цього, отримуючи значні кошти від експорту нафти та газу країна не зацікавлена у розвитку науки та технологій, щоб генерувати додану вартість, що посилює її стан як сировинного експортера.

Проте посилення експорту газу до Європи може стати гарним початком більш тісної партнерської співпраці і в інших галузях. Аналогічна ситуація із Туреччиною. При правильному розподілі акцентів Азербайджан може використати ситуацію із дефіцитом на ринку газу для диверсифікації власної економіки та експорту. Тому у перспективі газова політика Азербайджану може дати суттєві позитивні наслідки для розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Дослідження газової політики Азербайджану цікавили багатьох вчених, зважаючи на значний потенціал регіону у частині експорту газу та природні запаси сировини.

Російські дослідження зосереджувалися на визначення місця Азербайджану у власній газовій політиці, а після 2022 року Азербайджан географічно не блокувався, натомість визначався як Каспійський регіон. Українських дослідників більш цікавила газова політика у контексті трансформаційного шляху від пострадянської економіки, а із 2022 року дослідження зосередилися на посиленні співпраці Азербайджану та ЄС. Активне дослідження газової політики у азербайджанських наукових колах розпочався із 2000-х років: від управління родовища та розбудови інфраструктури до формування стратегії посилення експорту до ЄС та Туреччини. Турецькі дослідження визначали газову політику Азербайджану як можливість посилення транзитної геополітичної позиції країни. У англомовних дослідженнях Азербайджан розглядався як країна, що перебуває між зонами впливу Росії, Туреччини та Європейських країн. І після анексії Криму Азербайджан став розглядатися як пріоритетний напрямок впливу для ЄС. У 2022 році ці дослідження знайшли практичне використання і продовжилися у напрямку співпраці ЄС та Азербайджану у газовому питанні.

Наявні чотири основні етапи розвитку досліджень газової політики Азербайджану: 1993-2000 рр. – залежність від імпорту газу із Росії; 2000-2010 рр. – розбудова газової інфраструктури, проблематика Каспійського регіону; 2010-2015 рр. – розбудова стратегії розвитку газового сектору; 2015-2018 рр. – передумов та можливості співпраці із ЄС; 2018-2021 рр. – перспективи розвитку співпраці із Туреччиною та ЄС; 2022 – санкції на Росію, перспективи розширення співпраці Азербайджану і ЄС - таким чином, дослідження газової політики Азербайджану перебувало у контексті геополітичних напрямів країни від залежності від російських енергоносіїв до перспектив розширення інтеграції із ЄС на енергетичному ринку та співпраці із Туреччиною.

Джерельна база дослідження сформована із багатьох джерел вітчизняних та закордонних дослідників, і є достатньою для розуміння історії формування паливно-енергетичного комплексу, його розвитку. У дослідженні для збору інформації використовувалися офіційні сайти владних органів та провідних гравців ринку Азербайджану. Щодо вивчення історичного розвитку паливно-енергетичного комплексу Азербайджану, то використовувалися бази новинних ресурсів, міжнародних організацій та Інтернет-платформ. Важливим джерелом дослідження став портал нормативних актів Азербайджану.

Енергетичний баланс країни значною мірою зосереджений на викопному паливі, причому на нафту та газ припадає понад 98% загального обсягу постачання, що і визначило основну галузь економіки, де основним гравцем є Державна нафтогазова компанія SOCAR.

Нині функціонує чотири основні газопроводи, які транспортують природний газ, видобутий в Азербайджані, на енергетичні ринки різних сусідніх регіонів:

Трубопровід Хаджигабул-Астара (Іран);

Трубопровід Хаджигабул-Газах-Сагурамо (Грузія);

Гаджигабул-Ширвановка-Моздок (Росія);

Трубопровід Баку-Тбілісі-Ерзурум (Грузія і Туреччина).

В Азербайджані є два підземних сховища газу: Калмаз і Гарадаг. Нині Азербайджан активно розбудовує газову інфраструктуру, які включають газопроводи та підземні сховища: одним з ключових газових родовищ Азербайджану є Шах Деніз, запущене в експлуатацію у 1999 році, що дозволило підвищити виробництво природного газу в країні. З моменту приєднання Азербайджану до Проекту партнерства для розвитку Південно-Кавказького газового коридору у 2006 році, було спрямовано зусилля на забезпечення транзиту газу до Європи, зокрема до Греції та Італії через газопровід Баку-Тбілісі-Ерзурум та Південний газовий коридор.

Президент країни, Ільхам Алієв, визначає зовнішньоекономічний курс держави, в тому числі в газовому секторі. За управління газовим сектором

Азербайджану відповідає Міністерство енергетики Азербайджанської Республіки, яке має створений Департамент нафтогазової політики. Департамент є структурним підрозділом апарату Міністерства та бере участь у реалізації та регулюванні державної політики у сферах нафти, газу та нафтохімії в межах повноважень, керуючись законодавством та рішеннями Президента, Кабінету Міністрів та Міністерської колегії.

Департамент у своїй діяльності керується Конституцією Азербайджанської Республіки, Законом Азербайджанської Республіки «Про державну службу» та іншими законами, указами та розпорядженнями Президента Азербайджанської Республіки, постановами та розпорядженнями Президента Азербайджанської Республіки. Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки, «Регламенту Міністерства енергетики Азербайджанської Республіки», рішень Міністерської колегії, наказів і розпоряджень Міністерства енергетики Азербайджанської Республіки тощо. До складу Департаменту входять Відділ нафтової політики, Відділ газової політики та Відділ нафтохімії. Безпосереднього газовим сектором керує Відділ газової політики.

Встановлено, що газова промисловість в Азербайджані регулюється як внутрішнім законодавством, так і міжнародними договорами. Міжнародні договори та угоди, підписані від імені уряду Азербайджану, мають перевагу над місцевими законами.

Відповідно до Конституції Азербайджану, природні ресурси належать Азербайджанській Республіці без шкоди для прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Основні місцеві законодавчі акти з цієї галузі, а саме «Закон про надра» від 13 лютого 1998 року, «Закон про енергетику» від 24 листопада 1998 року, Закон «Про газопостачання» від 30 червня 1998 року та «Закон про використання енергетичних ресурсів» від 30 травня 1996 року.

З'ясовано, що обслуговуванням внутрішніх користувачів здійснюється виробничим об'єднанням «Азерігаз». Компанія охоплює до 1,3 мільйона споживачів у різних частинах Азербайджану. Його система управління мережею газопостачання складається з 8 ділянок магістральних газопроводів, 7

компресорних станцій, 67 газосервісних ділянок, 79 АТС, 77 ГРС, 35 газорозподільних пунктів, загальною протяжністю 44 372 км газопроводів та багато інших підрозділів.

У домогосподарствах газ використовується для опалення приміщень і приготування їжі. Найбільшими промисловими споживачами газу є металургія та електроенергетичні компанії. Цінова політика на газ для внутрішніх споживачів – низька, країна зацікавлена у його внутрішньому споживанні.

Визначено, що Азербайджан став нетто-експортером природного газу в 2007 році після запуску величезного родовища природного газу та конденсату Шах Деніз. У 2022 році Азербайджан збільшив експорт газу на 18% до 22,3 млрд кубометрів. При цьому у 2022 році Азербайджан експортував до Європи 11,4 млрд кубометрів природного газу (на 12,3% більше, ніж у 2021 році), що склало 51% усіх поставок з Азербайджану.

Стратегія диверсифікації маршрутів транзиту газу до Європи та зменшення залежності від постачань російського газу передбачає важливу роль Південного газового коридору, який є одним з ключових проектів з експорту газу. Цей коридор складається з газопроводу TANAP, що з'єднує родовище Шах Деніз у Баку з турецьким газопроводом, та трансдріатичним газопроводом, який з'єднує Туреччину з Європою через Грецію та Албанію. Крім того, як член Ради експортерів газу, Азербайджан може співпрацювати з іншими країнами-експортерами, такими як Росія та Іран, щодо питань експорту газу в різні регіони світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Жарікова А. Азербайджан експортуватиме до Європи на 40% більше газу вже цього року. Економічна правда. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/10/3/692133/> (дата звернення: 20.03.2023).
2. Мехдиев Э.Т. Энергетический фактор во внешней политике Азербайджана. 2016. URL: <https://www.postsovietarea.com/jour/article/download/65/66> (дата звернення: 20.03.2023).
3. "Azəriqaz" İB. URL: <https://socar.az/az/page/azeriqaz-ib> (дата звернення: 20.03.2023).
4. 2012-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpə olunan enerji mənbələrindən istifadəyə dair Dövlət Strategiyasının hazırlanması haqqında. URL: <https://e-qanun.az/framework/22844> (дата звернення: 10.03.2023)
5. 2012-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpə olunan enerji mənbələrindən istifadəyə dair Dövlət Strategiyasının hazırlanması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. URL: <https://president.az/az/articles/view/4057> (дата звернення: 10.03.2023)
6. 2015 Sektör Raporu. URL: https://www.botas.gov.tr/uploads/galeri/15-2019sektorap_2015.pdf (дата звернення: 20.03.2023).
7. Agreements. Minenergy of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://minenergy.gov.az/en/beynelxalq-muqavileler/sazisler> (дата звернення: 20.03.2023).
8. ARDNŞ-in YARITMAZ QAZ SİYASƏTİ. URL: https://musavat.com/news/ardns-in-yaritmaz-qaz-siyaseti_111336.html (дата звернення: 20.03.2023).
9. Azerbaijan - Economic Indicators. Moody's analytics. URL: <https://www.economy.com/azerbaijan/indicators> (дата звернення: 10.03.2023).

10. Azerbaijan country profile. BBC. 2023. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-17043424> (дата звернення: 10.03.2023)
11. Azerbaijan energy profile. Country report. IEA. April 2020. URL: <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-profile> (дата звернення: 20.03.2023).
12. Azerbaijan energy profile. Energy security. URL: <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-profile/energy-security> (дата звернення: 10.03.2023)
13. Azerbaijan energy profile. IEA. 2020. URL: <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-profile> (дата звернення: 10.03.2023).
14. Azerbaijan energy profile. Market design. URL: <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-profile/market-design> (дата звернення: 20.03.2023).
15. Azerbaijan increases gas exports by 18% in 2022 - energy minister. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bxtijPVxQYQJ:https://interfax.com/newsroom/top-stories/86873/&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 20.03.2023).
16. Azerbaijan Natural Gas: Consumption. 1985 – 2021. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/azerbaijan/natural-gas-consumption> (дата звернення: 20.03.2023).
17. Azerbaijan profile – Timeline. BBC. 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-17047328> (дата звернення: 10.03.2023)
18. Azerbaijan. Economist Intelligence. URL: <https://country.eiu.com/azerbaijan> (дата звернення: 10.03.2023).
19. Azerbaijan. Asia regional integration center. URL: <https://aric.adb.org/azerbaijan> (дата звернення: 10.03.2023).
20. Azerbaijan. Factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#energy> (дата звернення: 10.03.2023).
21. Azerbaijan. URL: https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=Coun

tryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=az (дата звернення: 10.03.2023).

22. Azerbaijan. URL: <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-world/2022> (дата звернення: 10.03.2023)

23. Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. URL: <http://eco.gov.az/az> (дата звернення: 10.03.2023).

24. Azərbaycan Nazirlər Kabineti. URL: <https://nk.gov.az/> (дата звернення: 10.03.2023).

25. Azərbaycan Respublikası. Tarif (qiymət) Şurası. URL: www.tariffcouncil.gov.az (дата звернення: 10.03.2023).

26. Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi yanında. URL: <http://area.gov.az/az> (дата звернення: 10.03.2023).

27. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. URL: <https://edu.gov.az/upload/file/serencama-elave/2016/strateji-yol-xeritesi.pdf> (дата звернення: 10.03.2023)

28. Azərbaycanda təbii qaz istehlakçılarının sayı 2 milyon 257 min 156-ya çatıb. Azertag. 18.11.2019. URL: https://azertag.az/xeber/Azərbaycanda_tebii_qaz_istehlakchilarinin_sayi_2_milyon_257_min_156_ya_chatib-1356271 (дата звернення: 20.03.2023).

29. Azerenergy. URL: <http://azenerji.com/> (дата звернення: 10.03.2023).

30. Azerishiq. URL: <https://www.azerishiq.az/> (дата звернення: 10.03.2023).

31. Azəristiliktəchizat. URL: <http://azeristilik.gov.az/> (дата звернення: 10.03.2023).

32. Devlet İstatistik Kurumu. Azərbaycan Senayesi. İstatistik məcmua. Seda Yayını, Bakü, 2015. 344 s.

33. Devlet İstatistik Kurumu. Azərbaycan Senayesi. İstatistik məcmua. Seda Yayını, Bakü, 2009. 580 s.

34. Energy. The State of Stastical Comettee of the Republic of Azerbaijan. URL: https://www.stat.gov.az/source/balance_fuel/en/001_6en.xls (дата звернення: 20.03.2023).
35. Final consumption. The State of Stastical Comettee of the Republic of Azerbaijan. URL: https://www.stat.gov.az/source/balance_fuel/en/001_7en.xls (дата звернення: 20.03.2023).
36. Gas Market Report, Q4-2022. Including Global Gas Security Review 2022. IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/gas-market-report-q4-2022> (дата звернення: 20.03.2023).
37. Gas Transportation. The Ministry of energy of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://minenergy.gov.az/en/qaz/cenubi-qafqaz-boru-kemeri-cqbk> (дата звернення: 10.03.2023).
38. Karagöl E. T. Güney Gaz Koridoru alternatif olur mu?. 3/10/2022 . URL: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/erdal-tanas-karagol/guney-gaz-koridoru-alternatif-olur-mu-2064183> (дата звернення: 20.03.2023).
39. Koranyi D. South gas corridor: Europe' lifeline? IAI Work. Pap.. 2014. 14/17. p. 11. URL: <https://scholar.google.com/scholar?q=the%20South%20gas%20corridor:%20Europe%20lifeline> (дата звернення: 10.03.2023).
40. Law No. 176-VQ of 2016 on licences and permits. 15 March 2016. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/32626> (дата звернення: 20.03.2023).
41. Law No. 766-IIQ of 2009 on the application of a special economic regime for oil and gas activities of export. 2 February 2009. URL: <https://e-qanun.az/framework/16810> (дата звернення: 20.03.2023).
42. Law No. 94-IQ of 1996 on the Use of Energy Resources. 30 May 1996. URL: <https://policy.asiapacificenergy.org/node/131> (дата звернення: 20.03.2023).
43. Law No.439-IG of 1998 on subsoil. 13 February 1998. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/4273> (дата звернення: 20.03.2023).
44. Law No.513-IQ of 1998 on gas supply. 30 June 1998. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/3422> (дата звернення: 20.03.2023).

45. Law No.541-IQ of 1998 on Energy. 24 November 1998. URL: <http://www.e-qanun.az/framework/5095> (дата звернення: 20.03.2023).

46. Laws. Minenergy of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://minenergy.gov.az/en/qanunlar/page/2> (дата звернення: 20.03.2023).

47. McVeigh T. Human rights abuses spark demands to boycott Eurovision in Azerbaijan. The Guardian. 2012. 11 Mar. URL: <https://www.theguardian.com/world/2012/mar/11/azerbaijan-eurovision-song-contest-boycott?intcmp=239> (дата звернення: 10.03.2023).

48. Natural gas markets expected to remain tight into 2023 as Russia further reduces supplies to Europe. Press release. IEA. 03 October 2022. URL: <https://www.iea.org/news/natural-gas-markets-expected-to-remain-tight-into-2023-as-russia-further-reduces-supplies-to-europe> (дата звернення: 20.03.2023).

49. Neftyiğilan, Nəql Edən Mühəndis Qurğuları Və Avadanlıqları". 2021-10-15 tarixində arxivləşdirilib. İstifadə tarixi: URL: <https://www.kitabyurdu.org/kitab/derslik/1431-neftiyigilan-neql-eden-muhendis-qurgulari-ve-avadanliqlari.html> (дата звернення: 20.03.2023).

50. O'Byrne D. Turkish earthquake halts Azerbaijan's oil exports. Feb 9, 2023. URL: <https://eurasianet.org/turkish-earthquake-halts-azerbaijans-oil-exports> (дата звернення: 20.03.2023).

51. Oil and Gas Law in Azerbaijan. URL: <https://www.caspianlegalcenter.az/what-we-do/oil-and-gas-law> (дата звернення: 20.03.2023).

52. Radečić G. The EU-Azerbaijan gas deal is a repeat mistake. Politico. 2022. URL: <https://www.politico.eu/article/the-eu-azerbaijan-gas-deal-is-a-repeat-mistake/> (дата звернення: 10.03.2023).

53. Regulations of the Oil and Gas Department. 2020. URL: <https://minenergy.gov.az/en/esasnameler/neft-qaz-siyaseti-sobesinin-esasnamesi> (дата звернення: 20.03.2023).

54. Renewables readiness assessment republic of Azerbaijan. IRENA. 2019. URL: <https://www.irena.org/>

/media/files/irena/agency/publication/2019/dec/irena_rra_azerbaijan_2019.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

55. Security of supply and solidarity Azerbaijan Energy Regulatory Agency (AERA). URL: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2018-06/akhundov_-_azerbaijan_security_of_supply_0.pdf (дата звернення: 20.03.2023).

56. Shokri U. The geopolitics of the Iğdir-Nakhchivan natural gas pipeline. August 2021. URL: <https://menaaffairs.com/the-geopolitics-of-the-igdir-nakhchivan-natural-gas-pipeline/> (дата звернення: 20.03.2023).

57. SOCAR Opens Second CNG Station in Baku, Azerbaijan. NGV global. 2018. August 25. URL: <https://www.ngvglobal.com/blog/socar-opens-second-cng-station-in-baku-azerbaijan-0825> (дата звернення: 20.03.2023).

58. Socar. URL: <https://www.socar.az/az/home> (дата звернення: 10.03.2023).

59. Soylu R. Turkey may build gas pipeline from Turkmenistan and Azerbaijan to Europe. Middle east eye. 15 December 2022. URL: <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-turkmenistan-azerbaijan-gas-europe-new-pipeline> (дата звернення: 20.03.2023).

60. Structure of export by product. URL: https://www.stat.gov.az/source/trade/en/f_trade/xt009_3en.xls (дата звернення: 20.03.2023).

61. Teslova E. Azerbaijan plans to double gas exports by 2027. President Ilham Aliyev says Azerbaijan's natural gas reserves enough to provide country, partners for another 100 years. 03.02.2023. URL: <https://www.aa.com.tr/en/world/azerbaijan-plans-to-double-gas-exports-by-2027/2805333> (дата звернення: 20.03.2023).

62. The Constitution of the Republic of Azerbaijan. 12 November 1995. URL: <https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/constitution> (дата звернення: 20.03.2023).

63. The Ministry of energy of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://www.minenergy.gov.az/en> (дата звернення: 10.03.2023).

64. The Shah Deniz Field. The Ministry of energy of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://minenergy.gov.az/en/qaz/sahdeniz-yatagi> (дата звернення: 10.03.2023).

65. The Southern Gas Corridor. The Ministry of energy of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://minenergy.gov.az/en/qaz/cenub-qaz-dehlizi-layihesinin-icrasi-ve-layihenin-regional-qarsiliqli-tesirleri> (дата звернення: 10.03.2023).

66. The tariff (price) council of the republic of Azerbaijan. Resolution №13. Baku city, 2 December 2013. On regulating country tariffs of natural gas. Tariff Council of Azerbaijan Republic. URL: <http://www.tariffcouncil.gov.az/?/en/resolution/view/55/> (дата звернення: 20.03.2023).

67. Volume of gas in production. The State of Stastical Comettee of the Republic of Azerbaijan. URL: https://www.stat.gov.az/source/balance_fuel/en/001_13en.xls (дата звернення: 20.03.2023).

ЛІТЕРАТУРА

68. Аллахвердієва І. Виникнення та становлення нафтової промисловості в Азербайджані. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Вип. 99. Історія. К., 2010. С. 4-6.

69. Кудряченко А. І., Солошенко В. В. Азербайджанська республіка: засади успішних трансформаційних перетворень. Проблеми всесвітньої історії. 2021. № 4(16). С. 155-174. URL: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/download/202/182> (дата звернення: 10.03.2023).

70. Кудряченко А. Прагматизм і збалансованість – основні складники пострадянського розвитку Азербайджану. 2022. 409-428. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/45-2022.pdf> (дата звернення: 20.03.2023).

71. Кудряченко А.І., Солошенко В.В. Азербайджанська Республіка: засади успішних трансформаційних перетворень Проблеми всесвітньої історії. 2021. № 4(16). С. 155–174.

72. Мустафазаде П. Т. Основні пріоритети зовнішньої політики Азербайджану в Каспійському регіоні. Журнал науковий огляд. 2021. № 6(78), URL: <https://oaji.net/articles/2021/797-1635940251.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

73. Мустафазаде П. Т. Позиція Азербайджану в російсько-українській війні. 2022. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. с. 1006-1009. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-125>. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:yZ2C1i7Xo9AJ:baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6344/13380-1&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> (дата звернення: 20.03.2023).

74. Муханов В. М. Состояние энергоносителей в каспийском регионе и роль России в их транспортировке на мировой рынок. Аналитические записки Института международных исследований МГИМО (У) МИД России. 2008. № 6. С. 22.

75. Пашковская И.Г. Турция в деятельности Евросоюза по энергообеспечению государств – членов ЕС. Вестник МГИМО Университета. 2010. № 5. С. 217-223.

76. Притчин С. А. Энергетика Каспия: Перспективы развития газового сектора в новых геополитических условиях. Геоэкономика энергетики. 2022. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/energetika-kaspiya-perspektivy-razvitiya-gazovogo-sektora-v-novyh-geopoliticheskikh-usloviyah> (дата звернення: 20.03.2023).

77. Ткаченко І.В. Суспільно-політична трансформація Азербайджану у XXI ст. У пошуках балансу та стабільності: Центральна Азія і Кавказ 2017. С. 237-249. URL:

<https://elibrary.ivinas.gov.ua/2764/1/Suspilnopolitychna%20transformatsiia%20Azerbaidzhanu%20u.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

78. Abdullayev R. Azərbaycanın enerji stratejisi küresel gelişmeye önemli katkılar veriyor / Azərbaycan, 20.09.2015, s.4.

79. Abdullayev Z.S. Neft sənayesinin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Bakı: 2002.s.40.

80. Ahmedov N. Azərbaycanın petrol imalatı endüstrisinde teknolojik gelişim ve verimlilik. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Dumlupınar University Journal of Social Sciences Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık. 2016. Special number of Afro-Eurasia-December 2016. P. 528-534. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/348266> (дата звернення: 20.03.2023).

81. Azakov S. I. Contribution of Azerbaijan to the energy security of the European Union. IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering. 2019. 459 URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/459/1/012011/pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

82. Azakov S. I. Contribution of Azerbaijan to the energy security of the European Union. IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 2018. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/459/1/012011/pdf>. (дата звернення: 20.03.2023).

83. Hasanov F. J., Mahmudlu C., Deb K., Abilov S., Hasanov O. The role of Azeri natural gas in meeting European Union energy security needs. Energy Strategy Reviews. 2020. Volume 28. 100464. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211467X20300183> (дата звернення: 10.03.2023).

84. Ipek Pinar. Azerbaijan's Foreign Policy and Challenges for Energy Security. Middle East Journal. 2009. Vol. 63, No. 2 (Spring, 2009), pp. 227-239. URL: <https://www.jstor.org/stable/25482635> (дата звернення: 20.03.2023).

85. Morrison L. Southern gas corridor: the geopolitical and geo-economic implications of an energy mega-project. J. Energy Dev. 2017. 43 (1/2). pp. 251-291. URL:

https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Southern%20gas%20corridor%3A%20the%20geopolitical%20and%20geo-economic%20implications%20of%20an%20energy%20mega-project&publication_year=2017&author=Lee%20Morrison (дата звернення: 10.03.2023).

86. Pərviz H.Rüstəmov, Müasir İdarəetmə sistemində İnnovasiyalı yanaşma, «İqtisad Universiteti» Nəşriyyatı, Bakı 2015, s.17-25. URL: <https://web.archive.org/web/20180712222435/http://lib.bbu.edu.az/files/book/715.pdf> (дата звернення: 20.03.2023).

87. Pirani S. Azerbaijan's Gas Supply Squeeze and the Consequences for the Southern Corridor. Oxford Institute for Energy Studies, Oxford. 2016. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211467X20300183#bbib8> (дата звернення: 10.03.2023).

88. Ranjithabh Y. Energy Diplomacy In Azerbaijan's Foreign Policy. 2019. 22. 570-580. 10.26643/think-india.v22i3.8340. URL: https://www.researchgate.net/publication/335983708_Energy_Diplomacy_In_Azerbaijan's_Foreign_Policy (дата звернення: 20.03.2023).

89. Rzayeva G. Azerbaijan and Energy Security of Europe: Balancing National Priorities and International Commitments. Caspian Report. 2013, pp. 105-118. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211467X20300183#bib9:~:text=Close-,Gulmira%20Rzayeva,View%20in%20Scopus,-Google%20Scholar> (дата звернення: 10.03.2023).

90. Sartori N. The EU Commission's Policy towards SGC: between National Interest and Economic Fundamentals. IAI Working Papers. 2012. p. 17. URL: <https://scholar.google.com/scholar?q=The%20EU%20Commissions%20Policy%20towards%20SGC:%20between%20National%20Interest%20and%20Economic%20Fundamentals> (дата звернення: 10.03.2023).

91. Zhiltsov S., Slisovskiy D., Shulenina N., Bazhanov, E.. Azerbaijan's energy policy: Results, problems, prospects. Central Asia and the Caucasus. 2017. № 18. 20-29. URL:

https://www.researchgate.net/publication/321979768_Azerbaijan's_energy_policy_Results_problems_prospects (дата звернення: 20.03.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Географічна карта Азербайджанської Республіки

Джерело: [10].

Карта паливно-енергетичного сектору Азербайджанської Республіки

Джерело: [12]

Карта родовища Шах-Деніз

Джерело: [64]

Проект «Трансанатолійський газопровід» (TANAP) та Проект
Трансадриатичного газопроводу (TAP).

Джерело: [65]